

Hakîm b. Hizâm'ın Hayatı ve Faaliyetleri

The Life and Activities of Hakîm b. Hizâm

Hakan Temir

Dr., Ordu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı
Dr., Ordu University Faculty of Theology, Department of Islamic History

Ordu / Turkey

h.temir@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4142-6310

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article

Geliş Tarihi: 27 Eylül 2019 / **Date Received:** 27 September 2019

Kabul Tarihi: 14 Aralık 2019 / **Date Accepted:** 14 December 2019

Yayın Tarihi: 1 Ocak 2020 / **Date Published:** 1 January 2020

Yayın Sezonu: Ocak 2020 / **Pub Date Season:** January 2020

Atıf: Temir, Hakan. "Hakîm b. Hizâm'ın Hayatı ve Faaliyetleri". *ASD: Akademik Siyer Dergisi* 1 (Ocak 2020), 84-111.

Citation: Temir, Hakan. "The Life and Activities of Hakîm b. Hizâm". *ASD: Journal of Academic Sirah* 1 (January 2020), 84-111.

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Copyright © Published by KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

KSU Sirah Researches Application and Research Center

Kahramanmaraş 46100 Turkey

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Kureyş kabilesinin büyük batınlarından Benî Esed b. Abdüluzzâ soyuna mensup olan Hakîm b. Hizâm, Hz. Hatice'nin yeğeni, meşhur sahâbî Zübeyr b. Avvâm'ın amcasının oğlu ve eniştesiydi. Halası Hz. Hatice'den iki yaş küçük, Hz. Peygamber'den ise on üç yaş büyüktü. O, annesinin ansızın gelen sancıları sebebiyle kendisini Kâbe'nin içerisinde doğurmasıyla meşhur olmuştu. Ancak bu olay üzerinden çok geçmeden akı, tevazusu ve gayretiyle kısa sürede kendisinden söz ettirmeye başladı ve on beş yaşında iken Mekke'nin idaresinde söz sahibi oldu. Ticaret için yazın Şâm'a, kışın Yemen'e gitti ve yarımadadaki panayırları dolaştı. Ticaretten kazandığı parayı kavmindeki fakirlere dağıtması, köle azat edip kurbanlar kesmesi, boykot sırasında Müslümanlara el altından yardım etmesi ve Bedir Harbi'nde Kureyş'i savaştan vazgeçirmeye çalışması Müslüman olmadan önce sahip olduğu erdemlerdendi. Mekke'nin zorlu yıllarında Müslüman olmasa dahi her daim Hz. Peygamber'e sevgi beslediği anlaşılan Hakîm'in İslâm'a girişi Mekke'nin fethiyle mümkün oldu. Fetih günü Müslüman olduktan sonra Huneyn'e katılarak ganimetten pay aldı. Akabinde Medine'ye taşınarak Hz. Peygamber'in sohbetlerine iştirak etti ve bu sayede birçok hadis rivayet etti. Hulefâ-i Râşidîn döneminde başkent Medine'de kalarak tarihî hadiselerde bizzat yer aldı ve Muâviye'nin iktidarı sırasında vefat etti. Toplamda yüz yirmi yıl yaşayan Hakîm, uzun ömrü, üstlendiği misyonu ve şahitlik ettiği hâdiselerden dolayı önemli bir sahâbîdir.

Anahtar kelimeler: İslam Tarihi, Hakîm, Boykot, Bedir, Ticaret, Mekke.

Abstract

Hakîm b. Hizâm, a descendant of Beni Assad b. Abduluzzâ, one of the great dynasty of the Quraysh tribe, was the nephew of Khatice, uncle's son and brother-in-law of the famous companion Zubeyr b. Avvâm. He was two years younger than his aunt Khatice and thirteen years older than the Prophet Muhammad. He became famous because his mother gave birth to him in the Kaaba because of her sudden pains. However, he soon began to make everybody speak about himself thanks to his mind, humility and enthusiasm, and at the age of fifteen, he had a say in the administration of Mecca. He went to Sham in the summer and to Yemen in the winter for trade and toured the fairs on the peninsula. Distributing the money he earned from trade to the poor in his people, freeing slaves, sacrificing for Allah, helping Muslims covertly during the boycott, and trying to dissuade the Quraysh from the war in the Battle of Badr were some virtues he had before he became Muslim. It was understood that Hakîm always held in high esteem for the Prophet Muhammad during the difficult years of Mecca even if he was not a Muslim and his acceptance of Islam was made possible by the conquest of Mecca. After becoming Muslim on the day of the conquest, he joined Hunayn and received share from the spoil of the war. He subsequently moved to Medina and participated in the Prophet Muhammad's conversations and herewith, he narrated many hadiths. During the period of Hulefâ-i Rashid, he stayed in the capital Medina and took part in historical hadiths and died during Muawiyah's rule. Hakîm, who lived one hundred and twenty years in total, is an important companion because of his long life, the missions he undertook and the hadiths he witnessed.

Keywords: Islamic History, Hakîm, Boycott, Badr, Trade, Mecca.

GİRİŞ

Hiz. Peygamber'in vahyi alış sürecine tanık olan sahabenin her birisinin ayrı bir önemi vardır. Zira onlar, yirmi üç yıl süren nebevî davete farklı zamanlarda icabet etmeleriyle ve üstlendikleri görevlerle farklı konumlar elde etmişlerdi. Doğrusu bu seçkin topluluğun kimisi savaş meydanlarında, kimisi ilim meclislerinde, kimisi de siyasette, ticaretle ve sanatta daha ön plana çıkmıştı. Bu nazarla bakıldığında Hakîm b. Hizâm da sahabe içerisinde ayrı bir öneme sahiptir.

Hakîm b. Hizâm'ı sahabe içerisinde önemli ve farklı kılan iki özellikten bahsedebiliriz. Bunlardan birincisi Hiz. Peygamber'e çok yakın bir isim olmasına rağmen uzun süre iman etmemesi fakat bu arada diğer müşrikler gibi Hiz. Peygamber'e işkence etmek yerine yardımda bulunması; ikincisi ise yüz yirmi yıllık ömründe birçok tarihi hadiseye canlı şahitlik ederek bunları kronolojik olarak aktarmasıdır.

Hakîm'in şahit olduğu olaylar Câhiliye ve Hiz. Peygamber dönemiyle sınırlı kalmayıp Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîlerin ilk zamanlarını da içine alacak kadar uzun bir süreci kapsamaktadır. Bu yüzden onun her bir rivayeti İslâm tarihi açısından önem taşımaktadır. İşte bu makalede uzun bir zamanın canlı şahidi olan Hakîm b. Hizâm'ın biyografisi ele alınacaktır.

1. İSMİ, NESEBİ VE DOĞUMU

Arapçada âlim, bilge, hikmet sahibi, ileri görüşlü ve ferasetli anlamlarına gelen "hakîm" ismi çocuklarının toplum içerisinde saygın bir konum elde etmesini arzulayan Araplar tarafından özellikle tercih edilirdi. İsmi ailesinden alan Hakîm'in babası Kureyş'in Benî Esed batnından Hizâm b. Huveylid,¹ annesi ise aynı soydan Fâhite bint Züheyr b. Hâris b. Esed b. Abdüluzzâ idi.² Buna göre onun nesep şeceresi şöyledir: Hakîm b. Hizâm b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay b. Kilâb.³

Kaç kişiden oluştuğu tam olarak bilinmeyen Hizâm ailesinin Hakîm'den başka Hâlid isminde bir çocukları daha olduğu bilinmektedir. Hâlid, ilk Müslümanlardan olup Mekke müşriklerinin işkencelerinden kurtulmak için ikinci Habeşistan hicretine katılmış fakat daha Habeşistan'a ulaşmadan yolda yılan ısırmasından dolayı vefat etmişti.⁴ Onun bu vefatı sebebiyle şu ayetin indiği rivayet edilir: "Kim evinden çıkıp Allah'a ve Rasûlüne ulaşmak için hicret ederse da yolda ecel gelip kendini yakalasa dahi o mükâfatı hak etmiştir ve onu ödüllendirme Allah'a aittir."⁵ Hakîm'in akraba

¹ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. el-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sâhâbe*, thk. Muhammed Abdülmenâm el-Berî & Abdulfettah Ebû Senne (Beyrut: Darü'l-İlmiyye, ts.), 2/58.

² Halife b. Hayyât, *Tabakâtü Halife b. Hayyât*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1414/1993), 44; Ali b. Hasan b. Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, thk. Amr b. Çarâme (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 15/95; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/58.

³ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, çev. Musa Kazım Yılmaz vd. (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 6/51; Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, thk. Süheyl Zekkar & Riyâd Zirikli (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 9/453; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdilberr en-Nemerî, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-aşhâb*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992), 1/362; Ali b. Hibetullah b. Ca'fer b. Mâkûlâ, *el-İkmâl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411/1990), 2/415.

⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/135-136; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/453, 457; Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endülüsî, *Cemheretü ensâbi'l-Arab* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1403), 121; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 2/431; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/58.

⁵ Nisâ 4/100.

cihetinden İslâm'a yakınlığı Hâlid ile sınırlı değildir. Hz. Peygamber'in en yakınları onun da yakınlarıydı. Nitekim Hz. Peygamber'in ilk eşi Hatîce bint Huveylid halası,⁶ Rasûlullah'ın halasının oğlu Zübeyr b. Avvâm ise amcasının oğlu ve kayınbiraderiydi.⁷

Hakîm, Arap kültürünün bir gereği olarak birkaç künyeye sahip olmuştu. O, Câhiliye döneminde en büyük oğlu Hâlid'e izafeten Ebû Hâlid künyesiyle tanınıyordu.⁸ Müslüman olduktan sonra oğlu Hişâm'ın birçok konuda meşhur olmasıyla Ebû Hişâm künyesiyle de tanınmaya başlandı.⁹

Doğduğu mekân Kâbe olması sebebiyle Hakîm, henüz doğar doğmaz dikkatleri üzerine çekmişti. Rivayete göre annesi Fâhite ona hamileyken Kâbe'ye gider ve orada tavaf yapmaya başlar. Bu esnada ansızın gelen doğum sancısından dolayı Kâbe'den çıkmaya takati kalmayınca Kâbe içerisine girer ve oğlunu burada dünyaya getirir.¹⁰ Doğum bitince bebeği bir parça deriyle örtüp¹¹ onu zemzem suyuyla yıkar.¹² İşte bu olay sıradan bir hâdise değildi. Çünkü ne ondan önce ne de ondan sonra Kâbe'de dünyaya gelen kimse olmamıştı.¹³

İslâm'dan önce Araplarda resmi bir tarih anlayışı olmadığından çocukların doğum tarihi belirlenirken önemli hadiseler dikkate alınırdı. Bu sebeple Hakîm, kendi ifadesiyle Fil Hadisesi'nden 13 yıl önce doğduğunu söylemiştir.¹⁴ Bu tarih miladi takvime çevrildiğinde onun 558 yılı civarında doğduğunu söyleyebiliriz. Toplamda 120 yıl yaşayan Hakîm'in ömrünün 60 yılını Câhiliye döneminde 60 yılını ise İslâmî dönemde geçirdiği bildirilse de¹⁵ bu bilginin doğru olmadığını düşünmekteyiz. Zira bu süreler onun yaşamında bilinen hadiselerle uymamaktadır. Bu durumu ilk fark eden İbnü'l-Esîr şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

⁶ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362.

⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *el-Me'ârif*, thk. Servet Ukkâş (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 311; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 7/134.

⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkîdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1404/1984), 1/28; İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/51; Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureys*, thk. E. Lévi-Provençal (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1953), 211; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/453; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhü't-Taberî* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387), 11/515; İbn Asâkir, *Târîhü Dımaşk*, 15/95; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/118.

⁹ Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureys*, 231.

¹⁰ Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdillâh el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke vemâ câe fihâ mine'l-â'sar*, thk. Rüşdî Sâlih (Beyrut: Dâru'l-Endülüs, ts.), 1/174.

¹¹ Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, çev. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 1/270. Fâhite oğlunu Kâbe'de doğurmakla Câhiliye inancına göre Lekâ grubundan sayıldı. Lekâ, atılmış ve unutulmuş bir şey manasına gelip kutsal kabul edilir ve kendisine yaklaşılmazdı. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/270.

¹² Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/453; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; İbn Asâkir, *Târîhü Dımaşk*, 15/99; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58; Abdurrahmân b. Abdillâh es-Süheyli, *Ravdû'l-unûf fi tefsîri's-sîreti'n-nebevi li İbn Hişâm*, thk. Ömer Abüsselam (Beyrut: Dâru İhyâü't-Turâsi'l-Arabi, 1421/2001), 2/190.

¹³ Süheyli, *Ravdû'l-unûf*, 2/190; Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal fi esmai'r-ricâl*, thk. Beşşar Avvar Maruf (Beyrut: Müessesetü Risale, 1992), 7/173.

¹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/51; Taberî, *Târîh*, 11/515, 555; *el-Müntehab min zeyli'l-müzeyyel* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, ts.), 20, 54. İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; Ebû Sa'd Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya (Haydarâbad, Dâiretü'l-Me'ârifü'l-Osmânî, 1382), 214; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58.

¹⁵ Zübeyr b. Bekkâr el-Kureysî ez-Zübeyrî, *Cemheretü nesebi Kureys ve ahbâruhâ*, thk. Mahmud Muhammed Şakir (Kahire: Matbaatü Medenî, 1381), 356; İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 311; Taberî, *Târîh*, 11/517; İbn Hazm, *Cemheretü ensâb*, 121; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58.

“O, Fil Senesi’nden önce dünyaya gelip hicretin 54. senesinde vefat ettiğinden 120 yıl yaşamıştır. Bu uzun ömrün 60 yılını Câhiliye döneminde, 60 yılını ise İslâm’dan sonra harcadığı söylene de bu rakamlar tarihî verilere uygun değildir. Zira onun fetih günü Müslüman olduğu bilindiğinden bu tarih ömrünün 60 yıllık kısmına denk gelmez. Çünkü o, Fil Hadisesi’nden 13 yıl önce doğduğundan dolayı fetih günü 74 yaşındaydı. Dolayısıyla o toplamda 74 sene müşrik olarak yaşamıştır. Bu yüzden Müslüman olarak geçirdiği ömrü 46 yıla denk gelir. Bana göre doğru olan hesap budur.”¹⁶

Arap tarihinde benzer örnekleri görülen bu durumun Arap dilinin akıcı ve kafiyeli kullanılmasıyla yakından alakalı olduğunu düşünmekteyiz. Zira Hakîm gibi Huveytıb b. Abdüluzzâ el-Âmirî’nin,¹⁷ Hassân b. Sâbit’in¹⁸ ve Nevfel b. Muâviye b. Amr ed-Düelî’nin ömürlerinin 60 yılını Câhiliye’de 60 yılını ise İslâmî dönemde geçirdikleri ifade edilmektedir.¹⁹ Fakat bunların bir kısmı ince ve kesin bir hesabın sonucu olmayıp dile kolay geldiği için bu şekilde ifade edilen rakamlardır.

2. AİLESİ VE ŞEMÂİLİ

Arap toplumunun aile yapısına ve kendi kabilesi içerisindeki konumuna uygun olarak Hakîm b. Hizâm’ın çok evlilik yaptığı anlaşılmaktadır. Eşlerinin sayısı ve evlendiği tarihler tam olarak tespit edilemese de mevcut bilgiler ışığında onun en az iki defa evlilik yaptığını söyleyebiliriz. Birinci evliliğini kendi kabilesinden ve amcası Avvâm b. Huveylid’in kızı, Zübeyr b. Avvâm’ın kız kardeşi,²⁰ hanım sahâbi ve aynı zamanda şair olan²¹ Zeyneb bint Avvâm²² ile ikincisini ise Benî Hâris b. Fihri²³ veya Firâs b. Ganm’dan²⁴ olduğu söylenen Müleyke bint Mâlik b. Sa’d ile yapmıştı. Bunlar haricinde başka kadınlarla evlendiğine veya cariyelerden çocuk sahibi olduğuna dair rivayet bulunmamaktadır.

Anneler tam olarak tespit edilemediğinden olsa gerek Hakîm’in çocuklarının sayısı kaynaklarda muhtelifdir. Nitekim İbn Sa’d bu sayıyı beş;²⁵ Mizzî, yedi;²⁶ İbn Asâkir ise dokuz²⁷ şeklinde nakleder. Birbirinden farklı bu sayılarla birlikte kaynaklardaki tüm isimleri bir araya getirdiğimizde Hakîm’in Hâlid,²⁸ Hişâm,²⁹ Yahyâ,³⁰ Abdullah,³¹ Hizâm,³² Hakîm,³³ Fadl ve

¹⁶ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 2/58.

¹⁷ İbn Sa’d, *Tabakât*, 6/130; İbn Kuteybe, *el-Me’ârif*, 311.

¹⁸ İbn Kuteybe, *el-Me’ârif*, 312.

¹⁹ İbn Kuteybe, *el-Me’ârif*, 315.

²⁰ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 7/134.

²¹ Hayreddin Muhammed ez-Ziriklî, *el-A’lâm* (Dâru İlmi’l-Melâyin, 2002), 3/67.

²² İbn Sa’d, *Tabakât*, 6/51;

²³ İbn Sa’d, *Tabakât*, 6/51; Halife b. Hayyât, *Tabakât*, 44; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 5/372.

²⁴ Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureys*, 231; Taberî, *Târîh*, 11/515; İbn Hazm, *Cemheretü ensâb*, 377; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 5/372.

²⁵ İbn Sa’d, *Tabakât*, 6/51.

²⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemal*, 7/172.

²⁷ İbn Asâkir, *Târîhü Dımaşk*, 15/96.

²⁸ Taberî, *Târîh*, 11/515; İbn Hazm, *Cemheretü ensâb*, 121; İbn Abdilberr, *el-İstî’âb*, 1/362; İbn Asâkir, *Târîhü Dımaşk*, 15/96; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 2/118; Mizzî, *Tehzîbü’l-kemal*, 7/172.

²⁹ Belâzurî, *Ensâbu’l-esrâf*, 9/455; Taberî, *Târîh*, 11/515; İbn Hazm, *Cemheretü ensâb*, 121; İbn Abdilberr, *el-İstî’âb*, 1/362; İbn Asâkir, *Târîhü Dımaşk*, 15/96; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 2/58; Mizzî, *Tehzîbü’l-kemal*, 7/172.

³⁰ Taberî, *Târîh*, 11/515; İbn Abdilberr, *el-İstî’âb*, 1/362; İbn Asâkir, *Târîhü Dımaşk*, 15/96; Mizzî, *Tehzîbü’l-kemal*, 7/172.

Osman³⁴ adında sekiz erkek; Fâhite,³⁵ Ümmü Şeybe³⁶ Ümmü Hişâm,³⁷ Ümmü Sümeyye,³⁸ Ümmü Şeyma³⁹ ve Ümmü Amr⁴⁰ adlarında altı kız olmak üzere toplamda on dört çocuğu olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakların bildirdiğine göre bu çocuklardan Abdullah, Hâlid, Yahyâ, Ümmü Şeybe ve Fâhite'nin annesi Zeyneb bint Avvâm'dır.⁴¹ Hişâm'ın annesi de Müleyke bint Sa'd'dır.⁴² Diğer çocukların annelerini tespit etmek ise şimdilik mümkün gözükmemektedir. Bu isimlerin tamamının Mekke'nin fethedildiği gün Müslüman oldukları ve bazılarının Hz. Peygamber'den hadis rivayet ettikleri kaydedilmiştir.⁴³

Bu çocukların bir kısmının ismine kaynaklarımızda daha fazla rastlanmaktadır. Bunlardan Hâlid b. Hizâm, Mekke'nin fethiyle Müslüman olan ve Hz. Peygamber'in meclislerine katılarak hadis rivayet eden bir kimseydi.⁴⁴ Hulefâ-i Râşidîn döneminde Suriye fetihlerine katılan Hâlid, bir gün Ebû Ubeyde el-Cerrâh'ın cizye vermeyen adamlara zor kullandığını görünce⁴⁵ onu, "Rasûlullah (sas)'den işittim ki, kıyamet gününde insanlardan en çok azaba uğrayacaklar, dünyada insanlara azap edenlerdir" şeklinde uyardı ve bunun üzerine Ebû Ubeyde onları bırakmak durumunda kaldı.⁴⁶

Hişâm b. Hakîm de Mekke'nin fethedildiği gün Müslüman oldu.⁴⁷ O da diğer kardeşleri gibi hadis rivayetinde bulundu.⁴⁸ O, sahabe içerisinde iyiliği emredip kötülüğü nehyeden hayır sahibi bir zat olarak tanınırdı.⁴⁹ Hatta huy olarak Hz. Ömer'e benzetilen Hişâm, ihlaslı, sert, heybetli görünümü olan ve İslâm karşısında yanlış bir tutum sergilendiğinde asla susmayan bir kimse olarak bilinirdi.⁵⁰ Bu yüzden Hz. Ömer'e olumsuz bir durum arz edildiğinde şöyle derdi: "Dikkat

³¹ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/455; Taberî, *Târîh*, 11/515; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; İbn Asâkir, *Tarîhü Dimaşk*, 15/96; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/172.

³² Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât*, thk. Muhammed b. Muîdhan (Beyrut: Dâiretü'l-Me'arifi'l-Osmânî, 1393/1973), 4/188; İbn Hazm, *Cemheretü ensâb*, 121; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 5/587.

³³ İbn Hazm, *Cemheretü ensâb*, 121.

³⁴ İbn Hazm, *Cemheretü ensâb*, 121.

³⁵ Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureys*, 212; Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureys*, 446. Fâhite, Ma'bed b. Humeyd ile evliydi.

³⁶ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureys*, 263.

³⁷ İbn Asâkir, *Tarîhü Dimaşk*, 15/96; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/172.

³⁸ İbn Asâkir, *Tarîhü Dimaşk*, 15/96.

³⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/60.

⁴⁰ İbn Asâkir, *Tarîhü Dimaşk*, 15/96; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/172.

⁴¹ Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureys*, 232; Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureys*, 263, 379; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/455; İbn Hazm, *Cemheretü ensâb*, 122.

⁴² Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureys*, 231; Taberî, *Târîh*, 11/515.

⁴³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/51; İbn Kuteybe, *el-Me'arif*, 311; Taberî, *Târîh*, 11/515; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362.

⁴⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/59; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/118.

⁴⁵ Ahmed b. Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Sâlih b. Fethi Hilâl (Kahire: Fevârikü'l-Hadîs, 1427/2006), 1/407; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/118.

⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28/20.

⁴⁷ Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureys*, 231; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 4/1538; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 5/372.

⁴⁸ İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-kebîr*, 2/989; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/456.

⁴⁹ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 4/1538.

⁵⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/59; Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureys*, 231; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 4/1538.

edin! Ben ve Hişâm birlikte yaşadıkça bu olmaz.”⁵¹ Hişâm’ın Hz. Ömer’in dünyasında ayrı bir yeri vardı. Zira Hişâm bir gün mescitte Furkan sûresini okurken, Hz. Ömer onun okuyuşuna kulak kesilmiş ve onun farklı kıraatle okuduğunu fark ettiğinden onu derdest ederek Hz. Peygamber’in huzuruna getirmişti.⁵² Hz. Peygamber onun okumasını dinledikten sonra “Kur’an yedi kıraat üzerine indirilmiştir. Size hangisi kolay geliyorsa onu okuyunuz”⁵³ demesiyle serbest bırakmıştı.⁵⁴ Bu sebeple Hz. Ömer’in ona yakın bir ilgisi bulunmaktaydı.

Hz. Peygamber’in vefatından sonra cihat etmek için Şâm’a gelen Hişâm⁵⁵ Filistin’de İyâd b. Ganem’in⁵⁶ veya başka bir rivayete göre Hz. Ömer’in âmili Umeyr b. Sa’d el-Ensârî’nin⁵⁷ cizye vermeyen ehl-i zimmeti güneş altında bekleterek ceza verdiğini görünce kardeşi Hâlid’in rivayet ettiği hadisi⁵⁸ zikretmişti. Yaptığı hatanın farkına varan âmil ise bu işten vazgeçmişti.⁵⁹ Babasından önce vefat eden Hişâm’ın⁶⁰ Ecnadeyn Savaşında şehit edildiği rivayet edilir.⁶¹ O, Ebû Ömer künyesiyle meşhur olsa da soyu devam etmemiştir.⁶²

Mekke’nin fethedildiği gün Müslüman olan Abdullah b. Hizâm da Hz. Peygamber’in meclisine katılarak hadis rivayet edenlerdendi.⁶³ O, Cemel’de Hz. Âişe’nin taraftarı arasındaydı ve Kureyş’in râyesini taşımaktaydı.⁶⁴ İşte o gün de Hz. Âişe’nin yanındayken öldürüldüğü rivayet edilir.⁶⁵ Onun soyundan gelen Abdullah b. Osman b. Abdillâh b. Hakîm b. Hizâm, Hz. Hüseyin’in kızı Sükeyne ile evlendiğinden çok meşhur olmuştu.⁶⁶ Hakîm’in bir diğer oğlu Yahya da Mekke’nin fethedildiği gün Müslüman olmuş ve Hz. Peygamber’in sohbetlerine iştirak ederek

⁵¹ İbn Sa’d, *Tabakât*, 6/59; Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 378; Belâzurî, *Ensâb*, 9/456; İbn Abdilberr, *el-İstî’âb*, 4/1538.

⁵² Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-şâhîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır (Lübnân: Dâru Tavkü’n-necât, 1422), “Edeb”, 16; Ma’mer b. Râşid, *Câmi’*, 20369; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/298.

⁵³ Buhârî, “Husûmât”, 3; Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi’u’s-şâhîh*, thk. Beşşâr Avvâd (Beyrût: Dâru’l-Garbi’l-İslâm, 1998), “Kırâat”, 11; İmam Mâlik, “Kur’an”, 220.

⁵⁴ Muhammed b. Ebî Bekir el-Bürri, *el-Cevhere fi nesebi’n-Nebiyi ve ashâbîhî’l-aşere*, thk. Muhammen et-Tuncî (Riyâd: Dâru’r-Rifâî, 1403/1983), 1/60.

⁵⁵ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Meşâhîru ‘ulemâ’i’l-emşâr*, thk. Merzuk Ali İbrahim (İskenderiyye: Dâru’l-Vefâ, 1411/1991), 1/51.

⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/52.

⁵⁷ Ma’mer b. Râşid, *Câmi’*, 20443.

⁵⁸ Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi’u’s-şâhîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrût: Dâru İhyaü Turâs, ts), “İmân”, 65; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 25/175.

⁵⁹ Belâzurî, *Ensâbu’l-eşrâf*, 9/456; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh, *Ma’rifetü sahabe*, thk. ‘Âdil b. Yusûf (Riyâd: Dâru’l-Vatan, 1419/1998), 5/2739; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 4/315.

⁶⁰ Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureyş*, 231; Ebu’l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed el-Merzübân el-Begavî, *Mu’cemü’s-sahâbe*, thk. Muhammed Emîn b. Muhammed (Kuveyt: Dâru’l-Beyân, 1421/2001), 2/112; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 5/372.

⁶¹ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 5/372.

⁶² Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureyş*, 231; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 5/372.

⁶³ İbn Sa’d, *Tabakât*, 6/60; Taberî, *Târîh*, 11/555; İbn Abdilberr, *el-İstî’âb*, 1/362; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 3/216.

⁶⁴ Taberî, *Târîh*, 4/521; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 3/216.

⁶⁵ Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureyş*, 232; Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 378; Belâzurî, 9/455; Taberî, *Târîh*, 4/525; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 3/216.

⁶⁶ Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureyş*, 233; İbn Kuteybe, *el-Me’ârif*, 214; Belâzurî, *Ensâbu’l-eşrâf*, 9/456.

hadis rivayet etmişti.⁶⁷ Fakat onun nesli çok fazla çoğalmadan inkitaya uğramıştır.⁶⁸ Bir diğer oğlu Hizâm da kardeşleri gibi hadis rivayet eden kimseydi.⁶⁹

Hakîm'in aile efradı genel hatlarıyla bu şekildeydi. Onun fizikî özelliklerine gelindiğinde, konuda detaylı rivayetlere ulaşmak mümkün olmadı. Sadece onun yapısını genel hatlarıyla tarif eden rivayetler söz konusudur. Buna göre o, şişman olmayan zayıf yapılı bir kimseydi.⁷⁰ İlâveten, yaşantısını bir bütün olarak göz önüne aldığımızda onun bakımlı, yemesine, içmesine ve kıyafetine önem gösteren birisi olduğunu söyleyebiliriz.

3. MÜSLÜMAN OLMADAN ÖNCEKİ HAYATI

3.1. Gençlik Yılları

Hakîm b. Hizâm, Kâbe'nin içerisinde doğmasıyla dikkatleri üzerine çekmişti. Bunun yanında babası Hizâm'ın Benî Esed içerisinde varlıklı bir kimse olması; kendi zekâsı, cömertliği ve yardım severliği toplum içerisinde dillendirilmeye başlayınca küçük yaşlardan itibaren kabilesi nazarında itibarı yükseldi. Küçük yaşta kazandığı bu itibar sayesinde on beş yaşına geldiğinde, genelde kırk yaşına gelenlerin katıldığı, Dârünnedve'nin bir üyesi olmayı başardı.⁷¹ Onun bu kadar erken yaşta Mekke yönetiminde söz sahibi olması ileride büyük birisi olacağının da işareti olarak da değerlendirilebilir.

Dârünnedve'deki toplantılara uzun süre iştirak eden Hakîm, otuz üç yaşına geldiğinde Hevâzin kabilesiyle yapılan son Ficâr Savaşı'na babasıyla birlikte katıldı ve babası Hizâm'ı bu savaşta kaybetti.⁷² Bu savaşta Hz. Peygamber ile aynı safta yer alan Hakîm, onunla birlikte savaşmış ve ileriki yıllarda şahit olduğu bu hadiseyi naklederek Hz. Peygamber'in İslâm öncesi hayatının bir karesini aydınlatmıştır.⁷³ Ficâr Savaşı sonlandığında Kureyş ve Hevâzin barış şartlarını müzakere ederken, Kureyş'ten kırk gencin diyet karşılığında Hevâzin kabilesine gönderilmesi gündeme gelmişti. Bu iş için seçilenler arasında Hakîm b. Hizâm da vardı.⁷⁴ Lakin onun esareti uzun sürmemiştir. Çünkü Hevâzin kabilesi, barış şartı olarak Kureyş'in kırk asil gencinin kendilerine doğru geldiklerini görünce duygulanmış ve hepsini salıvermişlerdi.⁷⁵

Câhiliye döneminde yaşamasına rağmen erdemli bir hayat süren Hakîm'in Ficâr Harbî'nden sonra düzenlenen Hilfü'l-Fudûl (Erdemlilerin Antlaşması)'a katılmış olması muhtemeldir. Çünkü

⁶⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 5/436.

⁶⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/60; Taberî, *Târîh*, 11/555; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362.

⁶⁹ İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-kebîr*, 2/990; Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer Dârekutnî, *el-Mu'telif ve'l-muhelif*, thk. Abdulah b. Abdulkâdir (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1406/1986), 2/576; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 5/587.

⁷⁰ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 376; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 15/100.

⁷¹ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 354; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 15/115; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/186; Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992), 5/269.

⁷² İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 311; Taberî, *Târîh*, 11/515; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/172.

⁷³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/116; Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî, *el-Münemmak fî ahbârî Kureyş*, thk. Hurşîd Ahmed Fâruk (Beyrut: 'Alimü'l-Kütüb, 1405/1985), 180.

⁷⁴ Süheylî, *Ravdû'l-unûf*, 2/150; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-eser fî finûni'l-meğâzi ve's-şemâilî ve's-siyer*, thk. İbrahim Muhammed Ramazan (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1414/1993), 1/59.

⁷⁵ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 374.

onun barışçı kimliğinin yanında “Hilfü'l-Fudûl Kureyş'in Ficâr'dan dönüşünden sonraydı. Rasûlullah (sas) o zaman yirmi yaşlarındaydı”⁷⁶ rivayeti bu ihtimali güçlendirmektedir.

Yukarıdaki rivayetlerden Hakîm'in Câhiliye döneminde Hz. Peygamber'i tanıdığı ve onunla aynı ortamlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira ilerleyen yıllarda kendisi Câhiliye döneminde dahi Hz. Peygamber'e karşı derin bir sevgi duyduğunu ve onun emanet, sadakat gibi sıfatlarını beğendiğini söyleyecektir.⁷⁷ Aynı şekilde Hz. Ebû Bekir ile de tanıştıklarını söyleyebiliriz. Çünkü Hakîm b. Hizâm nesep ilmini çok iyi bilenlerdendi.⁷⁸ Rivayet edildiğine göre o bu ilmi Ebû Bekir Sıddık'tan öğrenmişti.⁷⁹

3.2. Geçim Kaynakları

“Tüccarlar şehri” diye tanımlayabileceğimiz Mekke'de yaşayan Hakîm b. Hizâm'ın başlıca gelir kaynağı ticaretti. Ticarete şanslı olduğunu düşünen Hakîm, kâr elde etmeden, hiçbir şeyi satmazdı. Bu yüzden kârlarını artırmak isteyen Kureyşliler mallarını onunla birlikte gönderirlerdi.⁸⁰ O, kâr elde edebileceği her şeyi alım-satım unsuru haline dönüştürse de mevcut rivayetler onun özellikle kumaş⁸¹ ve buğday⁸² alım satımıyla uğraştığı ancak yer yer köle⁸³ ve canlı hayvan⁸⁴ işine de el attığını işaret etmektedir.

Hakîm, yapmış olduğu ticareti şöyle ifade ederdi: “Ben, Câhiliye'de kumaş ve buğday ticaretiyle uğraşıyordum. Yemen'e ve Şam'a gider, bu iki seferde yaptığım ticaretle çokça kâr elde ederdim. Kazandığım paranın bir kısmını kabiledeki fakirler için harcardım. Yaptığım bu iyiliklerle malların çoğalmasını ve kabilem arasında sevgimin artmasını amaçlardım. Ticarî seferler bittikten sonra panayırlara katılırdım. O zamanlar üç önemli panayır vardı; Birincisi Zilkade ayında yirmi gün süren Ukâz'dı. Arapların büyük teveccüh gösterdiği bu pazarda Zeyd b. Hârise'yi halam Hatîce için satın aldım. İkinci pazar Mecenne ise zilhicce ayında daha hilâl görülmeden on gün önce kurulurdu. Üçüncüsü ise Zülmecâz idi.”⁸⁵

Bu rivayette zikredilen Hakîm'in Zeyd'i köle pazarından satın alması meselesi sıradan bir olay olmadığından tarihî olayların aydınlatılması için bu konu üzerinde biraz durabiliriz. Bu satışı konu edinen rivayetleri topladığımızda satışın gerçekleştiği üç farklı mekân/pazar ismiyle karşılaşırız. Bu mekânlar ve onları işaret eden rivayetler şöyledir:

⁷⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/116; İbn Habîb el-Bağdâdî, *el-Münemmak*, 80.

⁷⁷ Muhammed el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1420/1999), 6/398; Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, thk. İbrahim Zeybek- Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü Risale, ts.), 1/473; İbn Asâkir, *Tarihü Dımaşk*, 100/15.

⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/172.

⁷⁹ İbn Asâkir, *Tarihü Dımaşk*, 15/97.

⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/58.

⁸¹ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 368; İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/51.

⁸² Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 355-376; İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/55.

⁸³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/328.

⁸⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/55.

⁸⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/55; İbn Asâkir, *Tarihü Dımaşk*, 15/102.

Ukâz: Meşhur olan rivayetlere göre Hakîm b. Hizâm, Zeyd'i Ukâz çarşısında 400 dirheme satın aldı⁸⁶ ve halası Hatîce'ye hediye olarak verdi.⁸⁷ Kendi ağzından aktarılan başka bir rivayette ise bu satış daha fazlaya gerçekleşmişti: "Ukâz çarşısında halam Hatîce için Zeyd b. Hârise'yi satın aldım. O zaman Zeyd çocuktuk ve onu 600 dirheme aldım."⁸⁸ Makrîzî bu iki farklı rivayeti dikkate almış ve bu satışın 400 veya 600 dirheme gerçekleştiğini söyleyerek her iki miktara da ihtimal vermiştir.⁸⁹

Hubâşe: İbn Abdilberr'in rivayetine göre Hakîm b. Hizâm onu Hubâşe pazarından satın aldı.⁹⁰

Şâm: Başta İbn Hişâm olmak üzere bazı tarihçilerin rivayetine göre Hakîm b. Hizâm, Şâm'dan aralarında Zeyd b. Hârise'nin de olduğu köleleri halası Hz. Hatîce'nin yanına getirerek onun için köle satın aldığını bu kölelerden birisini seçmesini söyledi. Hz. Hatîce Zeyd'i seçti.⁹¹

Tüm bu rivayetler bir araya getirildiğinde Zeyd'in satın alındığı pazarın, satın alınma ücretinin ve Hz. Hatîce'ye intikalinin ihtilaflı olduğu anlaşılır. Bununla birlikte bu rivayetlerden bazı çıkarımlarda bulunabiliriz. Öncelikle Hakîm onu halasına hediye mi etmişti, yoksa bir ücret karşılığında mı vermişti? Şayet Hakîm onu halasına hediye ettiyse bu onun ne kadar cömert olduğunu gösterir. Diğer taraftan parayla sattıysa ve bu işten kazanç elde ettiyse bu durum onun köle ticareti yaptığına işaret eder. Herhangi bir kazanç sağlamadıysa Hakîm'in halası namına çalıştığına işaret olabilir. Zira Hakîm'in pazara giderek halası için köle satın aldıysa bu durum onun Hz. Peygamber'den önce Hz. Hatîce'nin işlerini yürüttüğüne delil sayılabilir. Belki de bir müddet halasının mallarını o idare etti; ancak kendi işleri de yoğun olduğundan bu görev Hz. Peygamber'e tevdi edildi.

3.3. Kabilesi İçerisindeki Konumu

Hakîm b. Hizâm hem Câhiliye'de hem de İslâm'da kabilesinin ileri gelenlerindendi.⁹² Nitekim Câhiliye döneminde Dârünnedve'ye on beş yaşında girmesiyle siyasî, kabilesindeki ihtiyaç sahiplerine yardım etmesiyle ekonomik, Kâbe'deki rifâde ve nedve görevlerini üstlenmesiyle dinî alanda üstünlük elde etmişti.⁹³ Kırk yaşına gelmeyen kimselerin alınmadığı Dârünnedve'ye on beş yaşında girmesi onun saygınlığını göstermek için yeterlidir.⁹⁴

Hakîm, Arapların güzel haslet olarak kabul ettiği cömertliği, cesareti, şeref ve onuru bünyesinde toplamıştı. Birçok meziyeti bünyesinde barındırmasından dolayı kabilesi içerisinde saygın birisi olarak kabul edilirdi. Bundan dolayı Mizzî onu şöyle vâsifetmiştir: "O, zeki, saygın ve

⁸⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/480; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 1/467; İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 144; Taberî, *Târîh*, 11/495; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 2/543; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/350.

⁸⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-eser*, 1/112.

⁸⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/55.

⁸⁹ Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 6/302.

⁹⁰ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 2/543; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/350.

⁹¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/328; Süheylî, *Ravdû'l-unûf*, 2/290-291; Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhiri'l-âlam*, thk. Beşar Avvar Mağruf (Beirut: Dâru'l-Ğarbî'l-İlmiyye, 2003), 1/546; Makrîzî, 6/302.

⁹² İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/173.

⁹³ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 354; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 15/115; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/185.

⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/186.

zengin bir kimseydi.”⁹⁵ İbn Hacer ise onu, “O, Kureyş’in ileri gelenlerindendi, Câhiliyye döneminde ve İslâmiyette, kendisiyle istişare edilen biriydi. Kavmi içerisinde saygın bir konumu vardı. İslâmiyetten sonra da yine bu saygı ve şerefi devam etti” ifadeleriyle tanıtmıştır.⁹⁶

Hakîm b. Hizâm’ın Câhiliye’de şerefli kişilerden kabul edilmesinde sahip olduğu arkadaş çevresinin de etkili olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü o, hem Hz. Peygamber hem de Hz. Ebû Bekir ile arkadaş idi. O, her zaman Hz. Peygamber’e derin bir sevgi duyardı ve “Muhammed, Câhiliye döneminde en sevdiğim kişidir”⁹⁷ derdi.

3.4. İslâmiyet Karşısındaki Tutumu

Hakîm b. Hizâm, Câhiliye döneminde Hz. Peygamber’e muhabbet duymasına rağmen imân etmekte gecikti. Onu bu işten yaşının verdiği kaygılar, çevresi, işi ve malı alıkoymuş olmalıydı. Ancak o, her ne kadar müşrik olsa da Mekke’nin diğer azılı müşrikleri gibi bir pozisyon içerisinde olmadı. Hz. Peygamber’i hep takip etti, zor zamanlarında yardımcı olmaya çalıştı. Elinden geldiği kadar Hz. Peygamber’i ve halasını korumaya çalıştı. Nitekim müşriklerin çok kızgın olduğu zamanlarda Hâris b. Sahr onun yanına uğrayarak ona, “Ey Ebû Hâlid! Halan Hatîce ve onun eşi yeni bir din ihdas ederek atalarının dinini terk etmişler öyle mi?” diye sorduğunda Hakîm bu haberi yalanladı. Yemek bitip herkes dağıldıktan sonra Hâris, “Senin yüzünde inkâr bulamamıştım. Sen halanı savunuyorsun” dediğinde Hakîm “Hayır ben bunu inkâr etmiyorum. Benim bildiğime göre halam putları aşağılar eşi ise putlara yaklaşmaz” dedi.⁹⁸

Mekke döneminde Hz. Peygamber’i yakından takip eden Hakîm, onun İslâm adına verdiği mücadeleye bizzat tanıklık etti. “Rasûlullah çarşılara giderek kabilelerle İslâm’ı arz eder ve onları hak olan dine davet ederdi. Lakin o zamanlar hiç kimsenin ona icabet ettiğini görmedim. Hatta o sıralarda Rasûlullah’ın akrabaları (yani Kureyş) kendisine karşı en şiddetli olan kimselerdi”⁹⁹ ifadeleriyle Mekke dönemini âdeta özetlemiştir.

İslâm Dinî’ne ve Hz. Peygamber’e karşı sert tutum içerisinde olan Kureyşliler Müslüman olan akrabalarının bir kısmının Habeşistan’a hicret etmesine ve Hz. Ömer’in Müslüman olmasına çok sinirlenmişlerdi. Bu yüzden Benî Hâşim ve Benî Muttalib’e boykot uygulamaya karar verdiler. O, bu zorlu yıllarda halasını ve Hz. Peygamber’i yalnız bırakmadı. Ticaret için gittiği Şâm’dan develerle buğday getirip onları bir eşeğin üzerine yükleyerek Şi‘b’e doğru saldı.¹⁰⁰

Boycot yıllarında kölesiyle birlikte muhasara bölgesine gizli gizli buğday taşıyan Hakîm, bir gün yolda Ebû Cehil ile karşılaştı. Ebû Cehil ona, “Sen, Beni Hâşim’e nasıl olur da böyle yiyecek taşırsın! Seni Kureyş’e bildireceğim” dedi. Bu esnada onların konuşmalarına şahit olan Ebu’l Bahteri Hişâm b. Hâris b. Esed duruma müdahil olarak “O, halasının malıydı ve kendisine gönderiyordu sen kalkıp bu adamı mı engellemeye çalışıyorsun adamın yolundan çekil!” diyerek

⁹⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemal*, 7/174.

⁹⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, 1/473.

⁹⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemal*, 7/174.

⁹⁸ Belâzurî, *Ensâbu’l-eşrâf*, 10/54-55.

⁹⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, 6/56.

¹⁰⁰ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 355; Belâzurî, *Ensâbu’l-eşrâf*, 1/235; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 15/104; Mizzî, *Tehzîbü’l-kemal*, 7/173; Makrizî, *İmtâ’u’l-esmâ’*, 1/44.

Ebû Cehil'i uzaklaştırmak istedi. Ama Ebû Cehil daha da sinirlendi ve yolundan çekilmemekte direndi. Hatta aralarında tartışma çıktı ve Ebu'l Bahteri yerden aldığı deve kemiğiyle Ebû Cehil'in kafasını yardı.¹⁰¹ Müslümanların zorlu yıllarında her daim yanlarında olan Hakîm bu zorlu günlerin bitmesinde de öncülük etti. Nitekim o boykotun kaldırılması için Kureyş'i ikna etmeye çalışan kanaat önderleri arasındaydı.¹⁰²

Boykotun kaldırılmasından kısa bir süre sonra eşini kaybeden Hz. Peygamber'in zorlu günlerinde yine yanı başında Hakîm vardı. Bu sebeple o, halasının defnedilmesini detaylı bir şekilde anlatır. Hüzün yılının ardından Tâif'e giden ve dönüşte korumasız kalan Hz. Peygamber'in himaye aradağı vakit ona müracaat etmemesi veya onun bu işe tevessül etmemesi onun ticarî seferde olma ihtimalini akla getirmektedir. Ancak şu da bir gerçek ki, Dârünnedve'de toplanarak Hz. Peygamber'in ölüm fermanını veren müşrik taifesi içerisinde o da yer almış ve bu konuda olumlu bir adım attığına dair rivayetler varid olmamıştır.¹⁰³

3.5. Müşrik Olarak Katıldığı Savaş ve Antlaşmalar

Hicretten kısa bir süre sonra Müslümanlar için verilen cihat izni müşrikleri yakından ilgilendiriyordu. Çünkü cihadın muhatabı bizzat müşriklerdi. Bu yüzden Medine döneminde müşriklere karşı birçok gazve ve seriyye düzenlendi. Hakîm, bu gazvelerden Bedir'de ve bir rivayete göre Uhud'ta yer aldı.

Hakîm'in ilk katıldığı savaş Bedir'di.¹⁰⁴ O, bu savaşa katılmasını şöyle dile getirir: "Damdam Mekke'ye haber getirdiğinde telaşlandım ve ben bir fal oku çektim. Çektiğim ok her seferinde istemediğim oktu. Bu sebeple öfkelenerek yerimi terkettim; nihayet Mürre'z-Zahrân'a yetiştim. Burada Ebû Cehil, bazı develer kesmişti ve onların kanlarının isabet etmediği hiçbir asker çadırı yoktu. Bence bu hâl savaş sonunda herkesin evine ateş düşeceğine delaletti. Bu yüzden dönmeyi düşündüm; fakat Ebû Cehil'i ve onun tahkir edici sözlerini hatırladım. Niyetimden vazgeçtim ve orduya katılmak üzere yola koyuldum."¹⁰⁵ Hakîm gibi Kureyş'in ileri gelenlerinden birçoğu bu savaşa gitmek niyetinde değildi.¹⁰⁶ Ancak şartlar ve menfaatleri onları bu savaşa sevk etmişti. Tabi bu durum ileride onların pişman olacakları bir vaziyet haline dönüşecekti. Nitekim Hakîm hep şöyle serzenişte bulunurdu: "Bizi o gün Bedir'e sürükleyen Damdam değil şeytandı."¹⁰⁷

Ordular Bedir kuyularına gelerek savaş için hazırlıklarına başladıklarında iki ordu da birbirinden haberdâr olmaya gayret ediyordu. Bu niyetle Müslümanlar, kuyulardan su almaya gelen müşriklerden bir kaçını esir almışlardı. Hakîm bu sırada kesmiş olduğu deveyi kızartıyordu. Utbe b. Rebîa bu haberi getirince birden huzuru kaçı ve ordunun suyunu temin etmek üzere

¹⁰¹ Muhammed b. İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398), 161; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/471; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 1/272; Taberî, *Târîh*, 2/336; Süheylî, *Ravdû'l-unûf*, 3/181; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-eser*, 1/149; İbn Asâkir, *Târîhü Dımaşk*, 15/102.

¹⁰² Detaylı bilgi için bk. Ünal Kılıç, *İslâmın Zor Yılları ve İlk Boykot* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016).

¹⁰³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/145; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/103; Ebu'l-Fidâ el-Hafız İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (*Büyük İslâm Tarihi*), çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995), 3/268.

¹⁰⁴ Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureyş*, 211; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/453.

¹⁰⁵ Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, 1/34.

¹⁰⁶ Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, 1/37.

¹⁰⁷ Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, 1/28.

bizzat kendisi kollarını sıvayarak Bedir'e indi.¹⁰⁸ Müslümanlar onları da yakalamak üzere harekete geçtiklerinde Hz. Peygamber "Onlara ilişmeyiniz. Onları kendi hallerine bırakınız." dedi ve böylelikle herkes geri çekildi. O gün Bedir kuyularından su içip de öldürülmeyen tek kişi Hakîm b. Hizâm idi.¹⁰⁹ Bu hadise Hakîm için çok önemli bir an olduğundan o yemin ederken şöyle derdi: "Bedir gününde beni kurtarana and olsun ki!"¹¹⁰ Onun bu kurtuluşu şairlerin de dizelerine yansımıştı. Nitekim Hasan b. Sabit bir şiirinde ondan şöyle söz etmişti:

"Hakîm Bedir günü öyle bir kurtuldu ki,

Geyiğin otların arasından kurtulması gibi."¹¹¹

Ordular Bedir'e yerleştiklerinde Hz. Peygamber, Hz. Ömer'i göndererek geri dönmeleri ve savaşmaktan uzak durmalarını bildirdi. Elçinin getirdiği mesajı anlamlı bulan Hakîm, "Vallahi! Muhammed insafı davranmıştır. O bu insafı ortaya koymuşken onunla savaşsaksak asla galip gelemeyiz" dedi.¹¹² Onun bu sözünün akabinde konuşan Ebû Cehil, zafere bu kadar yaklaşmışken dönmeyeceklerini ve bundan sonra kervanlarının güvenle ticaret yapacağını belirterek onun etkisini kırdı.

Savaş başlamadan müşrikler, son bir casus görderek İslâm ordusunun asker ve silah durumundan haberdar olmak istediler. Bu iş için Umeyr b. Vehb'i seçtiler. Gerekli tahkikatı yapan Umeyr, İslâm ordusunun sayı ve silah bakımından zayıf olduğunu, gelenlerin evlerine dönmeyi düşünmeyen 300 kadar az bir topluluk olduğunu bildirdi. Umeyr'in sözünden sonra Hakîm, Utbe b. Rebîa'nın yanına geldi.¹¹³ Utbe'ye, "Ey Ebu'l-Velid! Sen Kureyş'in büyüğü, kendisine saygı duyulan bir önderisin. Sonsuza kadar onların arasında hayırla anılacak bir iş yapmak ister misin?" teklifinde bulundu. Utbe bu davranışın ne olduğunu sorduğunda "İnsanları al ve geri dön, anlaşmalı olduğun el-Hadremî'nin diyetini de üstlen"¹¹⁴ dedi. Utbe bu teklifi ilkin kabul etti ancak Ebû Cehil'in ısrarı üzerine o bu sözünden döndü ve savaş kaçınılmaz hale geldi.¹¹⁵

Hakîm b. Hizâm'ın uzlaştırıcı tavrı Ebû Cehil ve arkadaşlarının hoşuna gitmemiş olacak ki, Haşimoğullarını ve aralarında Hakîm'in de bulunduğu bir grubu ayrı bir çadırda topladılar. Onları korkuttular ve yanlarına onlara sert davranacak kimseler bıraktılar.¹¹⁶ Hakîm her ne kadar

¹⁰⁸ Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, 1/52.

¹⁰⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/357; Taberî, *Târîh*, 2/441; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahlâbü'l-hulefâ* (Beyrut: Mektebetü'Sekâfiyye, 1417), 1/168; Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1405), 3/66; Süheylî, *Ravdû'l-unûf*, 5/79; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-eser*, 1/294-295; Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 1/101.

¹¹⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/357; Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureyş*, 211; Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 363; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/453; Taberî, *Târîh*, 2/441; Süheylî, *Ravdû'l-unûf*, 5/79; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/402; Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 1/101.

¹¹¹ Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureyş*, 211; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/453.

¹¹² Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, 1/61; Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 1/101.

¹¹³ Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, 1/63.

¹¹⁴ Taberî, *Târîh*, 2/442.

¹¹⁵ Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, 1/65; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/13; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-eser*, 1/295; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 3/65; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/404; Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 1/101.

¹¹⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/9; Taberî, *Târîh*, 2/443.

hareketlere maruz kalsa da sahip olduğu erdemlerden vazgeçmedi ve Bedir günü müşrik ordusuna yemek vermekten uzak durmadı.¹¹⁷

Savaş başladığında Hakîm, bir ara Hz. Peygamber'i görerek onun duasına şahit oldu. Hakîm'in bildirdiğine göre Hz. Peygamber şöyle dua ediyordu: "Allahım! Eğer müşrikler bu bir avuç topluluğa galip gelirse artık senin dinin yücelmez" Bu esnada Hz. Ebû Bekir ise: "Yemin ederim ki Allah, sana yardım edecek ve yüzünü ağartacaktır"¹¹⁸ diyordu. Bu duanın sonrasında meydana gelen hâdiseleri Hakîm şöyle ifade etmiştir: "O gün göklerden ufukları kapatan siyah şeyler iniyordu. Bunların Muhammed'i desteklemek üzere gökten indirildiğini düşünmeye başladım. Zaten O gün muzaffer olan onlar, yenilen ise bizdik. Şüphesiz ki onlar meleklerdi."¹¹⁹

Müşriklerin hezimetiyile biten Bedir'de Hakîm ne esir alınanlar ne de öldürülenler arasında yer aldı.¹²⁰ Onun görünürdeki tek kaybı mağlubiyetiydi.¹²¹ Ama o ileriki yıllarda mağlubiyetin ezikliğinden çok, böyle bir savaşta yer almanın mahcubiyetini hissedecekti. Nitekim o bu halini şöyle dile getirirdi: "Bana Bedir'e gidişim kadar zor gelen hiçbir yere asla yönelmedim ve çıkmadan önce çektiğim sıkıntıyı hiçbir yönde asla çekmedim."¹²²

Bedir Savaşı'nın ardından Uhud'a da katıldığı söylenen Hakîm bu savaştan da sağ salim kurtuldu.¹²³ Ancak o artık Kureyş'e uyma taraftarı değildi. Bu sebeple "Asla Mekke'den dışarı çıkmam ve yaşadığım sürece Kureyş ile birlikte hareket etmem!" dediği söylenir.¹²⁴ Hakîm'in şahitliği Bedir ve Uhud'la sınırlı değildi. O, Uhud Gazvesi'nden sonra meydana gelen Recî Vak'asında esir alınan iki kişinin Mekke'ye getirilişleri ve burada şehit edilmelerine şahit olmuştu. Onun rivayetine göre Recî'de esir edilen Hubeyb b. Adî ve Zeyd b. Desinne, Mekke'ye getirilerek bir süre esir edilmişler ve haram ayların bitmesine müteakip öldürülmek üzere bir alana çıkartılmışlardı. Hubeyb öldürülmeden önce "Allah'ım bu müşriklerin sayılarını azalt ve onları teker teker öldür, taki onlardan hiç kimse kalmasın!" şeklindeki duasını duymamak için kulağını kapamıştı.¹²⁵

Müşriklerle mücadelenin zorlu geçtiği bu dönemlerde Hakîm'in müspet davranışları da bulunmaktaydı. Nitekim o, Hudeybiye antlaşması yapıldığı sırada ticarî seferden yeni dönmüş ve bu antlaşmada aktif bir rol almasa da Hz. Peygamber ile yakınlaşmak için gayret sarf etmişti. Antlaşmanın imzandığı günlerde, Yemen'deki bir pazarda Seyf b. Zî Yezen'nin hırkasını Hz. Peygamber'e hediye etmek üzere 300 dinara satın almıştı.¹²⁶ Seferden döndüğünde bu hırkayı Hz. Peygamber'e hediye etmek istediğinde "Biz müşriklerden hediye almayız" cevabını duyunca çok

¹¹⁷ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 373; İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 154; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 15/106.

¹¹⁸ Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 3/54; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/421.

¹¹⁹ Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, 1/80; Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 1/108.

¹²⁰ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/453.

¹²¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58.

¹²² Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, 1/34; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 3/79.

¹²³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/52.

¹²⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/52.

¹²⁵ Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, 1/359; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 3/61; Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 13/277.

¹²⁶ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 361; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/455; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/69.

telaşlanmış ve aldığı hırkayı Nabat çarşısında satmıştı.¹²⁷ Bu hadiseden sonra Hz. Peygamber Zeyd b. Hârise'yi gizlice pazara göndererek elbiseyi satın almış ve üzerine giymişti.¹²⁸ Elbisenin Hz. Peygamber'e ulaştığını gören Hakîm şöyle demişti: "Daha sonra o elbiseyi Rasûlullah'ın giydiğini gördüm.¹²⁹ Onu giyip ashabının yanına çıkmıştı. Onu üzerinde gördüğümde öyle bir sevindim ki daha önce hiç bu kadar sevinmemiştim."¹³⁰

3.6. Câhiliye'deki Fazileti

Hayatının büyük bölümünü Câhiliye'de geçiren Hakîm, bu dönemde önemli faziletlerle sahipti. Zira o, yolda kalmışlara yardım eder, sofrasını herkese açar, diyetini ödeyemeyenlere yardımcı olur, köle azad eder ve kurbanlar keserdi. Doğrusu yardımlaşma ve hayır konusunda çok ilerilere gitmişti. Hakîm, sadece kendi kabilesine değil, kabilesi içerisine bir şekilde esir olarak gelmiş ve kölelik boyunduruğu altında ezilen kimselere de el uzatırdı. Anlatıldığına göre Câhiliye döneminde yüz köle azat etmişti.¹³¹ Bununla da yetinmeyerek yüz develik erzak dağıtmıştı.¹³² Bu hasletlerinden dolayı Hassân b. Sâbit'in şiirlerinde övdüğü kişilerden birisiydi.¹³³

Câhiliye dönemi cömertleri arasında adı zikredilen Hakîm, Benî Esed kabilesinde Ebu'l-Bahteri b. Hişâm b. Hâris b. Esed ile nöbetleşe yemek verirdi.¹³⁴ Evinde pişirilen yemekleri de ikram etmekten mutluluk duyar ve bu sebeple tek başına asla yemek yemezdi.¹³⁵ Dolayısıyla sofrasını iki, üç ve daha fazla kişiye yetecek şekilde hazırlattırır. Sonra hizmetlilerine yemeğin durumuna göre Kureyş yetimlerinden bir veya iki kişiyi davet etmelerini emrederdi. Bu halini Müslüman olunca da bozmayıp mescitte kalan fakir ve kimsesizleri davet etmeye özen gösterirdi.¹³⁶

Hakîm'in yaptığı hayır işleri aslında İslâm'ın bir Müslümanda bulunması gereken güzel ahlak örneklerinin aynısıydı. Câhiliye'de yaptığı güzel davranışların kendisine bir fayda sağlayıp sağlamayacağını merak ettiğinden Hz. Peygamber'e gelerek, "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben Câhiliye döneminde ibadet eder, köle azat edip akrabalarımıyla sıla-ı rahim yapardım. Acaba bunlardan bana bir hayır var mıdır?" dediğinde Hz. Peygamber onun sorusunu şöyle cevaplandırdı: "Daha önce yapmış olduğun hayırların karşılığında Müslüman oldun."¹³⁷ Her ne kadar yaptığı güzel işler

¹²⁷ İbn Sa'd'ta yer alan bir rivayete göre bu hırkayı bedeli karşılığında aldı. Rivayete göre Hakîm b. Hizâm, Hz. Peygamber'e Zî Yezzen'e ait olan bir elbise hediye etti. Bu elbiseyi elli dinara satın almıştı. Hz. Peygamber ona şöyle dedi: "Biz bir müşrikten hediye kabul etmeyiz. Ancak madem onu aldın biz de onu bedeli karşılığında senden alırız. Sen onu kaçaya almıştın?" dediğinde o "Elli dinara!" dedi. Hz. Peygamber de ücretini ödedi. Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/55-56.

¹²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/358; Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 361; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/455; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 15/101; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/69.

¹²⁹ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/455; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/69.

¹³⁰ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/455; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/69.

¹³¹ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 5/271.

¹³² İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/54.

¹³³ Cevâd Alî, *el-Mufassal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm* (Lübân: Dâru's-Sâkî, 1422/2001), 8/175.

¹³⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/411.

¹³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, thk. Abdülmelik Abdullah (Beyrut: Dâru Hıdır, 1414), 3/183.

¹³⁶ İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 15/122.

¹³⁷ Buhârî, "Zekât", 1427; Ma'mer b. Râşid, *Câmi'*, 19685; Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 362; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 15/113; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58.

kendisine geç de olsa fayda sağlamış olsa da o, bu geç kalmanın hüznünü hep içinde yaşamıştı. Nitekim bir gün oğlu onu ağlarken görmüş ve ona, “Niçin ağlıyorsun babacığım?” diye sorduğunda “Geçmişteki birtakım hasletler beni ağlattı: Onlardan birincisi, Müslüman olmakta gecikmemdir. Zira Allah kalbimi bir türlü İslâm'a açmadı...” demişti.¹³⁸

4. MÜSLÜMAN OLDUKTAN SONRAKİ HAYATI

Câhiliye'deki faziletlerine ve Hz. Peygamber'e karşı duyduğu ilgiye rağmen yaklaşık yirmi yıl imân etmeyen Hakîm, Mekke'nin fethedildiği günlerde imân edecekti. Hakîm açısından bakıldığında Mekke'nin fethi bir şehri ele geçirmenin yanında kalpleri imâna meyilli olanların önünü açmaya yönelik bir gönül fethi hareketiydi. Zira Hz. Peygamber, özü doğru olan bazı kimselerin İslâm'a olan meyillerini biliyor ve onların Müslümanlar safında yer almasını istiyordu. Bu durumu Mekke yolunda iken şöyle bildirmişti: “Mekke'de dört kişi var ki, ben bunların müşriklerin değil de Müslümanların saflarında yer almalarını istiyorum.” Ashab bunların kim olduğunu sorduğunda, “Attâb b. Esîd, Cübeyr b. Mut'im, Hakîm b. Hizâm ve Süheyl b. Amr” cevabını vermişti.¹³⁹

Hakîm'in Müslüman olma hadisesi şöyle cerayan etmişti: Gönülleri fethetmeyi arzulayan Hz. Peygamber Mekke'nin fethi için gizlice hazırlıklarını yaparak Mekke'ye doğru hareket etti. Antlaşmayı bozdukları için Hz. Peygamber'den bir hamle geleceğini düşünen müşrikler ise teyakkuz halindeydiler. Hz. Peygamber'in mutlak suretle üzerlerine geleceğinin farkında olan Ebû Süfyân, Hakîm b. Hizâm'ın yanına geldi ve “Ey Ebû Hâlid! Ben Muhammed'in Medine topluluklarıyla birlikte buraya gelmesinden korkuyorum” diyerek endişesini belirtti.¹⁴⁰ Daha sonra onu ve Büdeyl b. Verkâ'yı da yanına alarak hep beraber keşif için Mekke dışına çıktılar.¹⁴¹ Merrüzahrân'a geldiklerinde İslâm ordusunu görüp ürktüler. Çünkü ordu çok kalabalıktı ve gece nöbetçilerinin başında Hz. Ömer vardı. Abbas b. Abdülmuttalib, Ebû Süfyân'ın sesini duyduğunda, “Ebû Hanzale sen misin?” dedi. O da: “Evet” cevabını verdi. Hz. Abbâs onları himayesine alarak Hz. Peygamber'in huzuruna götürdü. Onlar Hz. Peygamber'in huzurunda Müslüman oldular.¹⁴² Hakîm bu sıralarda 74 yaşlarındaydı.

Hakîm, Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber onun şerefini ayaklar altına almamaya özen gösterdi. Müslüman olmadan önce kabilesi içerisinde elde ettiği konumunu devam ettirecek bazı söylemlerde bulundu. Bu niyetle şöyle dedi: “Ebû Süfyân'ın, Hakîm b. Hizâm'ın ve Büdeyl b. Verka'nın evine giren kimse güvendedir, kapısını örten kimse güvendedir.”¹⁴³

¹³⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/52.

¹³⁹ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 362; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/473.

¹⁴⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/52.

¹⁴¹ Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, 2/815; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/57; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 5/37; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-eser*, 2/220; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4/484; Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 1/358.

¹⁴² İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/138; Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureyş*, 231; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/473. İbn Sa'd'ta yer alan bir rivayete göre o Hz. Peygamber ile karşılaştığı gece değil ertesi günü yani Hz. Peygamber Mekke'ye girdiğinde yanına giderek Müslüman olmuştur. Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/52.

¹⁴³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/7; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-eser*, 2/220; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 15/107; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/184; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4/486; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/473.

Geceyi İslâm ordularının yanında geçiren Ebû Süfyân ve Hakîm b. Hizâm sabah olduğunda Hz. Peygamber'in ordusundan ayrılıp Mekke'ye döndüler.¹⁴⁴ Ebû Süfyân Kâbe'de toplananlara bağırarak şunları söyledi: "Ey Kureyş halkı! Muhammed son derece kalabalık bir asker grubuyla kapınıza geldi." Bu durum karşısında telaşlananlar: "Peki, ne yapacağız?" diye sordular. Ebû Süfyân: "Benim evime giren, Kâbe'ye giden ve kapısını örten emniyettedir" dedikten sonra şunları söyledi: "Ey Kureyşliler, Müslüman olun ve kurtulun!"¹⁴⁵ Bu konuşmayla birlikte herkes kendi yakınlarını ikna ederek Müslüman olmasını sağladı. Öyle ki, o gün Hakîm ailesinin tüm fertleri imân etmiş, iman etmeyen tek bir kişi kalmamıştı.

4.1. Hz. Peygamber Dönemindeki Faaliyetleri

Mekke fethi esnasında Müslüman olmasından dolayı Hakîm b. Hizâm, Tülekâ'dan sayıldı. O, her ne kadar ensâr ve muhacirin elde ettiği fazileti yakalamada geç kalmış olsa da tülekânın önde gelenleri arasında yer aldı. Doğrusu o, Hz. Peygamber'in vefatına üç yıl kala Müslüman olmuş olsa da azmi, kararlılığı, fekadarlığı ve cömertliği ile geç kalmışlığını telafi etme derdindeydi.

Aynı inançları paylaşmadığı dönemde dahi Hz. Peygamber'e yakınlık duyan Hakîm, şimdi aynı safta olmanın verdiği sevinçle Hz. Peygamber'in yanından ayrılmama niyetindeydi. Nitekim o, yaşının bir hayli ilerlemiş olmasına bakmadan Mekke'nin fethinden hemen sonra Hevâzin kabileleri üzerine düzenlenen Huneyn Gazvesi'ne katıldı. O dönemde at sahibi olmak sadece zenginlere mahsus bir durum olduğu gibi atla savaşa katılmak önemsenirdi. Rivayet edildiğine göre o, sahip olduğu iki atı bu savaşta seferber etti; fakat atların ikisi de okların hedefi oldu. Bunun üzerine Hakîm, Hz. Peygamber'e geldi ve "İki atım öldü, zararımı karşıla!" dedi. Hz. Peygamber de onun zararını karşıladı. Ancak Hakîm bedeli arttırmasını istedi, o da arttırdı. Hakîm, bedeli tekrar arttırmak istediğinde Hz. Peygamber ona şöyle dedi: "Ey Hakîm! Doğrusu şu mal var ya! İşte o, tatlı bir yeşilliktir. Kim insanlardan o malı isterse, onlar onu o kimseye bir şekilde verirler; ancak onu çok isteyen kimse, doymayan bir obur gibidir."¹⁴⁶

Yukarıda anlatılan hadisenin ganimet paylaşımında cerayan ettiğine dair başka rivayetler de bulunur. Nitekim Hakîm, Mekke'nin fethiyle Müslüman olup tülekâdan sayıldığından Huneyn ganimetleri paylaşımında kalbi imana ısındırılanlardan (Müellefetü'l-Kulub'dan) sayıldı.¹⁴⁷ Bu sebeple Hz. Peygamber ona yüz deve verdi. Ancak Hakîm, daha çok mal elde etmek için yüz deve daha isteyince Hz. Peygamber ona yüz deve daha verdi¹⁴⁸ ve ona, "Ey Hakîm, bu mal tatlı ve insana güzel gelen bir şeydir! Kim onu cömertlikle alırsa o mal bereketli olur. Kim onu böbürlenerek alırsa o maldan hayır gelmez. Ey Hakîm veren el alan elden üstündür. Daima üstün

¹⁴⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4/553.

¹⁴⁵ İzzeddün Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. el-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târih (İslâm Tarihi)*, çev. Ahmet Ağırakça vd. (İstanbul: Bahar Yayınları, 1989), 2/228-229.

¹⁴⁶ Buhârî, "Vasâyâ", 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/341; Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl el-Dârimî, *Müsned*, thk. Hüseyin Süleym Esed (Suud: Dâru'l-Muğni, 1412), "Zekât", 20; İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/54.

¹⁴⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/186; Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureyş*, 231; Muhammed b. Habîb el-Bağdadî, *Muhabber* (Beyrut: Dâru'l-'Afâk, ts.), 473; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 311; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 5/182; Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr, *ed-Dürer fi İhtisâri Siyer ve'l-Meğazî*, thk. Şevki Dayf (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1403), 231; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58; Süheylî, *Ravdû'l-unûf*, 7/357; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/473

¹⁴⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/156; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5/34.

olacağıın şeyler yap" dedi.¹⁴⁹ Hakîm b. Hizâm bunu duyunca, "Ey Allah'ın Rasûlü! Vallahi ben dünyadan ayrılıncaya kadar senin bu dediğinden ayrılmayacağım" şeklimde söz verdi¹⁵⁰ ve hayatı boyunca bu sözüne sadık kaldı. Hz. Ebû Bekir, hilafet makamına oturduğunda devletin kasasından hakkına düşen payı vermek istedi, ancak o istemedi; aynı şekilde Hz. Ömer hilafeti zamanında da hiçbir tahsisatı kabul etmedi. Vefat edinceye kadar bu durum böyle devam etti.¹⁵¹

Huneyn Gazvesi'ne ve Taif'in kuşatılmasına katıldıktan sonra Medine'ye dönen Hz. Peygamber'i adım adım takip eden Hakîm, Hz. Peygamber'den ayrı kalmak istemediğinden Medine'ye taşınarak bir ev inşa etti ve oraya yerleşti.¹⁵² Medine'de ticarete devam etse de uygun vakitlerde Hz. Peygamber'in sohbetlerine iştirak ederek İslâm'a dair birçok rûknü bizzat kaynağından öğrendi.

4.2. Hulefâ-i Râşidîn Dönemindeki Tutum ve Davranışları

Hz. Peygamber'in vefatıyla başlayan halifeler dönemini idrak eden Hakîm, Hz. Ebû Bekir iktidara geldiğinde seksen yaşına yaklaşmıştı. Yaşının bir hayli ilerlemiş olması, ticarî zekâsı ve olgunluğu onun savaş meydanlarından çok istişare heyeti arasında bulunmasını gerektiriyordu. Bu sebeple Hz. Ebû Bekir onu Ridde Harekâtı'na göndermeyerek yanında tuttu. Bu arada Hz. Ebû Bekir kendisine devlet hazinesinden bir şeyler vermeyi teklif etse de o hiçbir şey almayı kabul etmedi. O, sadece Hz. Peygamber'den istemiş ve o günden sonra başka bir kimseden bir şey almayacağına söz vermişti.

Halifeliği boyunca sahabenin büyüklerini (Kibârü's-Sahabe'yi) Medine dışına salmayan Hz. Ömer de Hakîm'i yanından ayırmadı. Hz. Ebû Bekir gibi Hakîm'i istişare heyetine dâhil etti. Bu sıralarda Hakîm, tecrübesi ve kararlılığı ile Hz. Ömer'i etkilemişti. Nitekim Hz. Ömer, savaşlardan elde edilen ganimetler ve fey gelirleri artınca Divân Teşkilatı'nı kurarak ümmete atıyye dağıtmayı düşündüğünde bu fikrini istişareye açmıştı. Hz. Ömer, ensâr ve muhacirin fikrini aldığı sırada Hakîm'in de kapsını çalmıştı. Meseleye çok farklı bir açıdan bakan ve ileriki günlerin hesabını yapan Hakîm, Hz. Ömer ile aynı görüşte değildi. O, endişesini şöyle dile getirmişti: "Ey halife! Kureyş ticaret ehli bir kabiledir. Ben onlarla çok alışverişte bulundum. Yarın bir gün senden sonra başka biri gelirse onları zapt etmek zor olur." Hakîm, bu fikri ile ileride Kureyş'in çok zengin olup daha fazlası için hırslı olacaklarını ve ümmet içerisinde kutuplaşmaların başlayacağını tahmin etmişti. Belki Kureyş'in ticaretle geçimini sağlayacak kadar gözü açık olduğunu, ancak onlar hazır paraya alıştıklarında başka alanlara yönelerek bu özelliklerini kaybedeceklerinden de endişe duymaktaydı. Hz. Ömer ise ona hak vermişti; ancak istişarenin genel sonucu Hakîm'in görüşüyle aynı istikamette değildi.¹⁵³

Hz. Ömer, Divân Teşkilatı'nı kurduktan sonra Hakîm'i tülekâ sınıfına dahil edip ona atıyye vermek istese de, o bunu kabul etmedi. Çünkü o, Hz. Peygamber'e başka bir kimseden bir şey

¹⁴⁹ Buhârî, "Zekât", 18; Dârimî, "Zekât", 20.

¹⁵⁰ Vâkîdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, 3/945; Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 366; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-eser*, 2/242; Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 2/28.

¹⁵¹ Buhârî, "Zekât", 51; Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 366.

¹⁵² İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/58; Taberî, *Târîh*, 11/516.

¹⁵³ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 373; İbn Asâkir, *Târîhü Dimaşk*, 15/126; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/189.

almayacağına söz vermişti. Ayrıca Divân konusunda görüşleri çok açıktı ve bunu istemediği halde maaş beklentisi içerisine girmesi doğru olmazdı. Hz. Ömer tüm ısrarlarına rağmen onu razı edemeyince şöyle demek durumunda kalmıştı: “Ey insanlar, şahit olun ben Hakîm b. Hizâm’ın payını vermekteyim; ancak o bunu kabul etmemektedir!”¹⁵⁴ Böylelikle Hakîm divandan hiçbir ücret almayan veya bu ücreti geri çeviren sahâbi olarak tarihe geçti.¹⁵⁵

Hakîm, üçüncü halife Hz. Osman döneminde de Medine’den ayrılmadı. Hatta sahabenin bir kısmı Sevâdî’l-Irak topraklarından çiftlikler alıp göç etmesine rağmen o Medine’den ayrılmadı. Dolayısıyla Hz. Osman’ın hilafetinde cereyan eden önemli hadiseler şahitlik etti ve bir kısmına müdahil oldu. Nitekim o, Hz. Osman’ı şehit etmek üzere Medine’ye gelen isyancı grubu geri göndermek için Hz. Ali’den ve sahabenin ileri gelenlerinden yardım talep etti. Onun çağrısına icabet eden Hz. Ali ve otuz kişilik bir grup isyancıların karşısına çıkarak onları döndürmeye çalıştılar.¹⁵⁶ Fakat Hakîm’in tüm çabalarına rağmen Hz. Osman’ın şehadeti engellenemedi.

İsyancılar Hz. Osman’ı mushafın başında şehit etmelerine rağmen öfkeleri bir türlü dinmedi. Onun cenazesini bir çöplüğe atarak yanına kimsenin yanaşmasına müsaade etmediler. Üç günün sonunda aralarında Mâlik b. Ebî Amr, Huvaytib b. Abdülzâ, Hakîm b. Hizâm, Abdullah b. Zübeyr ve Âişe bint Osman’ın bulunduğu on iki kişilik grup Hz. Osman’ın naaşının yanına geldiler.¹⁵⁷ Hz. Osman’ı bir tahta plakanın üzerine koyup taşımaya başladılar. Ara sırada Hz. Osmân’ın kafası tahtaya çarpıyor ve ses çıkıyordu. Onu Bakî mezarlığına getirdiklerinde cenazeyi kimin kıldıracağı konusunda ihtilafa düştüler. Nihayetinde namazı cumartesi günü akşam ile yatsı arasında Hakîm kıldırdı.¹⁵⁸ Namazdan sonra defnetmek istediklerinde Mâzin oğullarından bir adam onları şöyle uyardı:“Vallahî! Onu buraya Müslümanların ait olduğu mezara defnedemezsiniz. Aksi halde herkese bu durumu haber veririm.” Bunun üzerine onu Kevkeb’e getirdiler.¹⁵⁹

Hz. Osman döneminde başlayan fitne hareketleri Hz. Ali dönemine de sirayet etmişti. İşte bu buhranlı dönemlerde fitne çıkarmak için Hakîm’in kapısına da birkaç kişi geldi. O, Nesep ilmini iyi bildiğinden sözü tesirliydi.¹⁶⁰ Bu yüzden Cemel Vak’asında amcasının oğlu Zübeyr’in öldürülmesinden cesaret alan bazı kişiler onun yanına gelerek Kureyş’i ayıplamalarını istediler. O ise kölesine açık olan kapıları kapamasını söyledi. Daha sonra ayağa kalkarak orada bulunanlar seslendi ve yanındaki kırbaçla onları döverek onlara “Bana mı Kureyş’in ayıp tarafını soruyorsunuz?” dedi. Kötü konuşanlar yaptıklarından pişman olup geri döndüler.¹⁶¹

¹⁵⁴ Belâzurî, *Ensâbu’l-eşrâf*, 9/453.

¹⁵⁵ Ma’mer b. Râşid, *Câmi’*, 20042

¹⁵⁶ Belâzurî, *Ensâbu’l-eşrâf*, 9/454.

¹⁵⁷ Taberî, *Târîh*, 4/412.

¹⁵⁸ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 3/578. Hz. Osman’ın cenazesini kimin kıldıracağı ihtilafıdır, zira Cübeyr b. Mut’im’in de kıldırıldığı söylenir. Bk. İbn Sa’d, 3/85; İbn Hazm, *Cemheretü ensâb*, 156.

¹⁵⁹ Taberî, *Târîh*, 4/413; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/187.

¹⁶⁰ İbn Asâkir, *Târîhü Dimaşk*, 15/97; Mizzî, *Tehzîbü’l-kemal*, 7/172.

¹⁶¹ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 363; İbn Asâkir, 15/125; Mizzî, *Tehzîbü’l-kemal*, 7/190.

4.3. Emeviler Dönemindeki İcraatları

Asr-ı Saadet ve Hulefâ-i Râşidîn dönemlerini idrak eden Hakîm b. Hizâm, 106 yaşına geldiğinde Muâviye iktidara gelerek 90 yıl sürecek olan Emevîler devletinin temelini atmıştı. Hakîm b. Hizâm'ın saygınlığı onun iktidarı döneminde de devam etti. Nitekim Ebû Süfyân ile yakın dostluğunun etkisinden de olsa gerek Emevî ailesince çok önemsenirdi. Başta halife olmak üzere tüm devlet erkânı yanına uğrar ve Hakîm'in vakitli vakitsiz huzurlarına girmesine müsaade ederlerdi.

Mervân b. Hakem Medine valisi iken Hakîm onun yanına gelmiş, o da huzuruna kabul ederek hizmette kusur etmemişti.¹⁶² Hatta Hakîm'in bir ara kendisinden aşağı seviyede olduğunu fark edince hemen müdahale ederek, "Ey Ebû Hâlid! Sen benden aşağıda bulunuyorsun" deyip onu karşılamak için meclisin ortasına kadar inmişti. Hakîm'in ziyaretlerinden istifade etmek isteyen Mervân, onun şahit olduğu olayları bizzat kendisinden işitmekte bir hayli iştiaqlıydı. Bir defasında onun ağzından Bedir Gazvesini dinlemek istemişti de Hakîm onun istediğini geri çevirmeyerek söze şöyle başlamıştı: "Biz müşrik ordusuyla yola çıktık. Cuhfe'ye geldiğimizde Kureyş kabilelerinden biri tamamıyla geri döndü. O dönen kabilenin müşriklerinden hiçbiri Bedir'de hazır bulunmadı. Sonra yola devam ettik. Ayet-i kerimede Allah'ın sözünü ettiği Bedir yakasına geldik. Utbe b. Rebîa'ya gidip şöyle dedim: 'Ey Ebû Velid! Hayatta kaldığın sürece bu günün şerefine sahip olmak ister misin?' o da: 'Tabi ki isterim. Ama ne yapmam gerekiyor?' diye sorduğunda 'Muhammed'den İbn Hadremî'nin kanından başka birşey istemeyeceklerini söyledim. 'O senin müttelikindir ve onun diyetini yüklen, insanlar geri dönsünler.' dedim, o 'Tamam, o işi bana bırak' dedi. Fakat Ebû Cehil buna razı olmadığı gibi Ebû Velid'i de ikna etti."¹⁶³

İlerleyen yaşına rağmen Bedir'i yaşadığı gün gibi tüm detaylarıyla hatırlaması onun akıl sağlığının yerinde olduğuna işaret etti. Lakin bu hadiseden bir müddet sonra evini veya Dârünnedve'yi ucuz bir fiyata satması aklî melekelerinin kaybolduğu izlenimini bırakmıştı. Bir rivayete göre Mekke'de bulunan evini 40 bin dirheme sattığı anlaşıncı Abdullah b. Zübeyr "Bu ihtiyar neyi sattığını bilmiyor, satışı iptal edilecek" demişti.¹⁶⁴ Başka bir rivayete göre o, Dârünnedve'yi 10 bin¹⁶⁵ veya 100 bin dirheme¹⁶⁶ satmıştı.¹⁶⁷ Böyle kıymetli bir mekânı satmasına çok şaşırılmış olacak ki Muâviye ona, "Sen babalarının izzet ve şereflerini mi sattın?" diye çıkmıştı. O : "Şuanda şeref İslâm'dadır. Başka şeref yoktur"¹⁶⁸ demiş ve daha sonra "Vallahi! O evi geçmişte bir tulum şaraba satın almıştım. Akrabalık hakkını gözettim ve şimdi ise onu sattım.

¹⁶² İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/130; Taberî, *Târîh*, 11/517.

¹⁶³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/406.

¹⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/56.

¹⁶⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/173; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/453; Süheylî, *Ravdû'l-unûf*, 2/35; İbn Asâkir, *Târîhü Dimaşk*, 15/119; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/186.

¹⁶⁶ İbn Hazm, *Cemheretü ensâb*, 121.

¹⁶⁷ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 354; İbn Hazm, *Cemheretü ensâb*, 121; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; İbn Asâkir, *Târîhü Dimaşk*, 15/115; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/185.

¹⁶⁸ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 354; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/454; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58.

Sizi şâhid tutuyorum ki, buranın parasını Allah yolunda veriyorum. Şimdi aldanan kimdir?" diye yaptığı işin haklılığını ifade etmişti.¹⁶⁹

Yukarıdaki rivayetlerde Dârünnedve'yi satmasından bahsedilse de bu biraz ihtilaflıdır. Çünkü Dârünnedve Kusay'dan sonra Abdüddâroğullarının tasarrufundaydı. Başkasının sahip olduğu mülkü onun satması mümkün gözükmemekle birlikte, son dönemde cereyan hadiseler bu satışın olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Zira Hakîm'in yaşadığı dönemde Dârünnedve'nin yönetimi Benî Abdüddâr'dan Âmir b. Hişâm b. Abdümenâf b. Abdüddâr'ın iki oğlu Mansûr ve İkrime'deydi.¹⁷⁰ Ancak onlardan bir rivayete göre Mansûr b. Âmir b. Hişâm,¹⁷¹ bir rivayete göre İkrime b. Âmir b. Hişâm,¹⁷² başka bir rivayete göre ise ikisi birden burayı Hakîm'e devrettiler.¹⁷³ Onlardan bu mülkü satın alan Hakîm, Muâviye zamanına kadar bu evi sahiplendi, ancak şartlar gereği bu dönemde sattı.

Hakîm'e ayrı bir saygı duyan Muâviye, hac zamanında Hakîm'e uğradığında onun iyice yaşlandığını ve yemek yiyemez olduğunu farketmişti. Hatta aralarında şöyle bir konuşma geçmişti. Muâviye ona, "Hangi yemeği yiyorsun?" diye sorduğunda o, "Çiğnemeye gelince yemeği çiğneyemiyorum" demişti. Bunun üzere Muâviye ona sütlü bir dişi deve gönderdi;¹⁷⁴ fakat Hakîm bunu kabul etmedi.¹⁷⁵ Çünkü ölene kadar kimseden bir şeyler kabul etmeyeceğine söz vermişti.

4.4. İslâm'daki Fazileti

Müslüman olduktan sonra Medine'ye yerleşerek Hz. Peygamber'e yakın olmayı düşünen Hakîm, burada fakirlere yardım eder ve Allah yolunda malını harcardı. O, Müslüman olduktan sonra da elinden gelen bütün hayırları işlemeye devam etti. Çünkü o Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın Rasûlü, vallahi ben Câhiliye'de yaptığım bütün iyilikleri İslâmiyette de yapacağım ve bu konuda hiçbir şeyi eksik bırakmayacağım" şeklinde söz vermişti.¹⁷⁶

Hakîm, ihtiyaç sahiplerinin imdadına yetişmekte çok hızlıydı. Nitekim o, bir gün mescitte otururken yanına Yemenli bir adam geldi. Ona Allah yolunda cihad etmek için Yemen'den geldiğini fakat herhangi bir savaş aletinin bulunmadığını söyledi. Hakîm, ona öğlen namazını kıldıktan sonra gelmesini söyledi. Öğlen vakti gelip namazlarını kıldıktan sonra ikisi birlikte Hakîm'in evine gittiler. Eve vardıklarında Hakîm hizmetçisini çağırdı ve ona bir binek getirmesini istedi. Bunun üzerine iki yaşında bir binek getirildi. Bineğin üzerine birçok yünlü elbise ve buğday, yağ, hurma gibi çeşitli ihtiyaç malzemeleri atıldı. O gün Hakîm b. Hizâm o adamın ihtiyacı olan herşeyi verdi. Aynı gün yolda yaşlı bir kadınla karşılaştı ve ona dirhem tasadduk etti. Mus'ab b. Zübeyr onun yanına geldiğinde ona şöyle dedi: "Ben elimde ne var ne yok hepsini o

¹⁶⁹ İbn Hişâm, 1/173; İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/56; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/453; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/186.

¹⁷⁰ Süheylî, *Ravdû'l-unûf*, 2/35; İbn Asâkir, *Tarihü Dımaşk*, 15/119.

¹⁷¹ Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureys*, 254; İbn Asâkir, *Tarihü Dımaşk*, 15/115; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58.

¹⁷² Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureys*, 354; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/454; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58.

¹⁷³ İbn Hazm, *Cemheretü ensâb*, 127; Süheylî, *Ravdû'l-unûf*, 2/35; İbn Asâkir, *Tarihü Dımaşk*, 15/119.

¹⁷⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/57.

¹⁷⁵ Taberî, *Târîh*, 11/516.

¹⁷⁶ Zehebî, *Siyerü a'lâmü'n-nübelâ*, 1/49.

adama verdim. Eğer, evdeki malları götürüp satıp ordan kar etseydim onları da verecektim. Ancak elimde sadece bir dirhem kalmıştı ki, onu da o yaşlı kadına verdim.”¹⁷⁷

Hakîm, hac ve umre maksadıyla Mekke'ye gittiğinde burada ikramlarda bulunmayı ihmal etmezdi. Bir defasında hacca gittiğinde Arefe günü yüz deve ve bin veya yüz koyun kurban ederek dağıttığı söylenir.¹⁷⁸ İbn Asâkir buna yüz de inek ilave eder.¹⁷⁹ İbn Sa'd'ın bildirdiğine göre o başka bir haccında yüz köle azad etti ve yüz deve yükü erzak dağıttı.¹⁸⁰

5. HADİS RİVAYETİNDEKİ YERİ

Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'in yanından ayrılmayan Hakîm, Medine'ye yerleşti ve Mescid-i Nebevî'deki sohbetlere katılma noktasında titiz davrandı. Merak ettiği konuları Hz. Peygamber'e sormaktan çekinmedi. Özellikle uzman olduğu ticaret konusunda ve şahsiyetinin bir parçası haline gelen yardımlaşma konusunda sorular sorarak aldığı cevapları zihnine kaydetti. Bu sebeple onun rivayet ettiği hadisler daha çok zekât, sadaka¹⁸¹ ve ticaretle¹⁸² alakalıdır.¹⁸³

Hakîm'in rivayet etmiş olduğu hadislerden kırk tanesi Sahihey'n'dedir¹⁸⁴ ve bunlardan dördü muttefekun aleyhtir. Yine Taberânî'nin Mucemû'l-Kebirin'de 3069- 3147 numaraları arasında bulunan yetmiş sekiz hadis Hakîm b. Hizâm'a aittir. Kendisinden aralarında sahabe ve tabiîn olmak üzere yirmi bir kişi hadis rivayet etmiştir.¹⁸⁵ Saîd el-Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Mûsâ b. Talha, Safvân b. Muhriz, Muttalib b. Hantab, Yusûf b. Mâhik, Irâk b. Mâlik, Muhammed b. Sirîn, 'Atâ b. Ebî Rabâh bunlardan bazılarıdır.¹⁸⁶ Rivayet ettiği hadislerden bazıları şöyledir:

Hakîm b. Hizâm şöyle rivayet etmiştir: “Rasûlullah'tan bir şey istedim, o da verdi; bir daha istedim, yine verdi; bir daha istedim, yine verdi ve sonra şöyle dedi: 'Ey Hakîm! Dünya malı güzel ve çekicidir. Kim ona karşı cömert olursa bereketlendirilir. Kim de ona karşı hırslı olursa çok yiyip de doymayan kişi gibi onun bir hayrını görmez. Veren el alan elden hayırlıdır.' Bunun üzerine 'Ey Allah'ın Rasûlü! Seni hak bir davet üzere gönderene yemin olsun ki, bundan sonra ölene kadar hiçbir kimseden hiçbir şey istemeyeceğim.' dedi.”¹⁸⁷

Hakîm b. Hizâm Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek şöyle soru sordu: “Ey Allah'ın Rasûlü! Bir adam gelip yanımda olmayan bir şeyi (bir rivayete göre buğdayı) satmamı benden istedi” dediğinde Hz. Peygamber ona “Sahip olmadığın şeyi satma!” dedi.¹⁸⁸

¹⁷⁷ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 369; İbn Asâkir, *Tarîhü Dımaşk*, 15/103.

¹⁷⁸ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 356.

¹⁷⁹ İbn Asâkir, *Tarîhü Dımaşk*, 15/117.

¹⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/54.

¹⁸¹ Buhârî, “Zekât”, 18; Dârimî, “Zekât”, 38.

¹⁸² Buhârî, “Buyû”, 22; Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beirut: Mektebetü Asriyye, ts.), “Buyû”, 28; Tirmizî, “Buyû”, 19; Dârimî, “Buyû”, 15.

¹⁸³ İbn Asâkir, *Tarîhü Dımaşk*, 15/98.

¹⁸⁴ Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endülüsi, *Cevâmü's-Sîre*, thk. İhsan Abbas (Mısır: Bâru'l-Me'ârif, 1900), 280; İbn Mâkûlâ, 2/415.

¹⁸⁵ Bk. İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/473.

¹⁸⁶ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/473; İbn Asâkir, *Tarîhü Dımaşk*, 15/93.

¹⁸⁷ Buhârî, “Zekât”, 18.

¹⁸⁸ Buhârî, “Buyû”, 22; Müslim, “Buyû”, 1532; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/26.

Hakîm b. Hizâm'ın naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Alıcı ve satıcı olan taraflar pazarlığı bitirdikten sonra birbirlerinden ayrılmadıkça alış-verişi bozup bozmama konusunda muhayyerdirler. Şayet onlardan biri karşılıklı olarak doğru söyler ise, alış-verişleri bereketli olur. Ancak bunu gizler ve yalan beyânda bulunurlarsa, alış-verişinin bereketi kalmaz."¹⁸⁹

Hakîm b. Hizâm şu hadisi nakletmiştir: "Rasûlullah (sas), mescitlerde kazanç edinmeyi, şiirler terennüm etmeyi ve şerî cezaların uygulanmasını yasakladı."¹⁹⁰

6. HAKKINDA VÂRİD OLAN FIKHÎ HÜKÜMLER

Hakîm b. Hizâm'ın yaptığı davranışlar önemli fikhî hükümlerin ortaya konulmasına vesile olmuştur. Hz. Peygamber'den günümüze kadar fıkhîta temel kaidelerden kabul edilen iki hüküm üzerinde durmakta fayda vardır. Bu hükümlerden birisi Hz. Peygamber diğeri ise Hz. Ömer zamanında ortaya çıkmıştır.

Hz. Pegamber döneminde varîd olan hüküm İslâm'da kârın sınırıyla alakalıdır. Bu hükmün arka planında yer alan olay şöyle cereyan etmişti: Bir gün Hz. Peygamber kurbanlık alması için Hakîm'e bir dinar para verdi. Hakîm b. Hizâm o bir dinarla bir koyun aldı, sonra onu iki dinara sattı. Daha sonra bir dinarla tekrar koyun alarak Hz. Peygamber'in yanına geldi. Hz. Peygamber onun için bereket duası etmiş ve o bir dinarı Allah rızası için sadaka vermesini emretti.¹⁹¹ İşte onun yaptığı ticarete % 100 kâr elde etmiş olmasını ve Hz. Peygamber'in de bu fiilini tasdik etmesini dikkate alan fakihler İslâm'da belirli bir kâr oranı tayin etmemişlerdir.¹⁹²

Hz. Ömer dönemindeki hüküm ise ürün olmadan satış yapılamayacağıyla alakalıdır. Rivayete göre Hz. Ömer döneminde yemek dolusu gemiler geldiğinde Hz. Ömer bu gemiden herkesin hak ettiği kadar alması için sukûklar (fiş gibi yazılı kağıtlar) dağıttı. Bu mallar karşısında iştahları kabaran tüccarlar daha istikaklar dağıtılmadan sukûkları satın aldılar. Bu sıralarda 'Alâ b. Esved, Hz. Ömer ile karşılaştığında ona Hakîm'in bu işten çok kar ettiğini söyledi. Hz. Ömer de Hakîm ile karşılaştığında onun ne kadar kazandığını sordu. Hakîm de Alâ b. Esved'in söylediği rakamı bildirdi. Hz. Ömer "Sen bu ticareti nasıl yaptın. Her hangi bir ürün almadan sadece kağıt üzerinde alış verişi yapmışsın" dedi ve paraya karşılık mal almadığından böyle bir satış olmayacağını beyan etti. Yapılan satışın usule aykırı olduğunu söyleyerek onu insanlara geri vermesini istedi.¹⁹³ Hakîm ise "Ben durumun farkında olamadım. Lakin satış gerçekleşti bunu tekrar hak sahiplerine vermem mümkün değil" dedi. Hz. Ömer: "Bunu yapmazsan yaptığın şey haram olur." Hakîm: "İnsanlardan aldım bunu tekrar onları bulmam imkansız. Ancak şöyle yaparım, tüm aldığım kârı ve anaparasını hibe ederim."¹⁹⁴

¹⁸⁹ Buhârî, "Buyû", 22; Ebû Dâvud, "İcâre", 16; Dârimî, "Buyû", 15.

¹⁹⁰ Ebû Dâvud, "Hudûd", 38-39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/257.

¹⁹¹ Ebû Dâvud, "Buyû", 3386;

¹⁹² *Diyanet İlmihali* (İstanbul: TDV Yayınları, 2017), 2/442-443.

¹⁹³ İmam Mâlik, "Buyû", 2359.

¹⁹⁴ Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Abdilhakem, *Fütûhu Mısr ve'l-Mağrib* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye, 1415), 193; Ebû Muhammed Ahmed b. Alî b. el-Makrîzî, *el-Hıta'ü'l-Makrîziyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418), 3/254.

7. VEFATI

Hayatının son zamanlarına kadar insanların saygısına mazhar olan Hakîm'in bu erdemlerinden hiçbir şey kaybetmediği anlaşılır. Nitekim yaşlandığı günlerde iki genç adamın yanına uğrar ve onlardan birisi: "Şu ihtiyar adamla biraz eğlenelim mi?" dediğinde yanındaki "Sen bilmiyor musun o Kureyş'in ileri geleni ve efendisidir?" dedi. Tüm uyarılara rağmen o genç, Hakîm ile dalga geçmek için yanına gitti ve Hakîm'e "Senin aklında ne kaldı?" diye sordu. Hakîm, benim aklımda şöyle bir şey kaldı "Senin baban Mekke'deki şarkı söyleyerek demire vuran kölelerdendi."¹⁹⁵ İslâm'dan önceki Arap toplumunda hiçbir vasfı olmayan ve bu yüzden en aşağı konumda olanlar çalgı çalarak insanları eğlendiren kimseler olduğundan Hakîm'in cevabı geçmişini dile getirmekten hicap duyan bu gençte şok etkisi yaratmıştı. Böylelikle karşısında yaşlı da olsa akli yerinde ve geçmişten haberdar olan bir kişiyle konuştuğunu fark ederek ona karşı saygılı olması gerektiğini anladı.

Uzun süre Mekke'de yaşayan Hakîm b. Hizâm, Müslüman olduktan sonra Medine'ye yerleşerek kuyumcular sokağının yanındaki meyvelikte düz ve yumuşak araziye bir ev yaptırmıştı.¹⁹⁶ O, son günlerini burada geçirdi ve meşhur olan rivayete göre hicri 54 senesinde Hz. Muâviye döndeminde Medine'de vefat etti.¹⁹⁷ Lakin onun hicri 50,¹⁹⁸ 58¹⁹⁹ veya 60 yılında vefat ettiği,²⁰⁰ bu sırada 120 yaşlarında olduğu rivayet edilmiştir.²⁰¹ Ağzından çıkan son sözler ise, "Senden başka ilah yoktur, seni sever ve senden korkarım", bir başka rivayete göre de, "Senden başka ilah yoktur, sevdiğim sensin ve senden korkuyorum. Bugün sana yalvarıyorum" şeklindeydi."²⁰²

SONUÇ

Hayatına dair rivayetlerden Hakîm b. Hizâm'ın İslâm tarihi açısından çok önemli bir kişilik olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü o, uzun ömrüyle birçok olaya şahit olmuş ve bu gördüklerini tarihleriyle birlikte nakletmişti. O dönemde toplumda tarih bilgisi çok yaygın olmasa da o, ticaret sayesinde gittiği ülkelerden bir takım metodlar kapmış olsa gerek, ticaretin de verdiği hesap kuvvetiyle yaşadıklarını tarihlendirerek anlatmayı başarmıştı. Hakîm'in tarihî misyonu sadece olayları kronolojik anlatımlarla ifade etmesiyle sınırlı değildir. Onun bir diğer özelliği ise uzun süre müşrik cephesinde yer alarak onların hal ve hareketlerini bildirmiş olmasıdır. İşte bu özellik onu sahabe rivayetçilerinden farklı kılmaya yeter. Zira müşrik cephesini bu denli yakından takip eden ve onların önemli hallerini aktaran kişi sayısı çok azdır.

¹⁹⁵ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*, 372; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/190.

¹⁹⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/58; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/455; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362.

¹⁹⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/58; Halife b. Hayyât, *Tarihü Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1397), 223; İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 311; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 9/455; Taberî, *Târîh*, 11/516; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 1/362; İbn Mâkûlâ, 2/415; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 6/24.

¹⁹⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/474.

¹⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58.

²⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/474.

²⁰¹ Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureyş*, 231; Taberî, *Târîh*, 11/515; İbn Mâkûlâ, 2/415; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/58.

²⁰² Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/199; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 7/192.

Hakîm iyi bir rivayetçi olduğu kadar kendi kabilesinde hem Câhiliye'de hem İslâm'da lider kalmayı başarmış maharetli bir kimseydi. Nitekim Mekke fethedildiği gün tulekâ içerisinde önde gelenlerden birisiydi. O bu halini muhafaza ederek Hz. Peygamber döneminde hayırlı işler yaparak isminden hayırla söz ettirdi. Hulefâ-i Raşidîn döneminin sıkıntılı yıllarında siyasete karışmadan sağlam bir duruş sergiledi ve siyasî ayrılıkların peşine düşmedi. Onun bu yaşantısı ve şahsiyeti güvenilir ve sağlam bir rivayetçi kabul edilmesini sağladı.

Son olarak şunu da ifade etmeliyiz ki, Hakîm'in hayatını araştırdığımızda onun ibadet hayatına dair geniş malumatlara ulaşamadık. Diğer sahabelerin ibadetleri ve kulluk yarışları uzun uzun anlatılırken ona gelince çok bir şey söylenmez. Bu da gösteriyor ki, onun asıl ibadeti ticaretiydi. O bu alanda emek sarfederek İslâm'a katkı sağlayabilirdi. Bu yüzden onun rivayet ettiği hadisler daha çok alış-veriş üzerinedir ve onun bu konudaki katkıları oldukça çoktur.

KAYNAKÇA

- Begavî, Ebu'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed el-Merzübân. *Mu'cemü's-sahâbe*. Muhammed Emîn b. Muhammed. Kuveyt: Dâru'l-Beyân, 1421/2001.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir. *Ensâbu'l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkar & Riyâd Zirikli. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Delâ'ilü'n-nübüvve*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. Lübnân: Dâru Tavkü'n-Necât, 1422.
- Bürrî, Muhammed b. Ebî Bekir. *el-Cevhere fî nesebi'n-Nebiyi ve ashâbihi'l-aşere*. thk. Muhammed et-Tuncî. Riyâd: Dâru'r-Rifâi, 1403/1983.
- Cevâd Alî. *el-Mufassal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*. Lübnân: Dâru's-Sâkî, 1422/2001.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer. *el-Mu'telif ve'l-muhelif*. thk. Abdulah b. Abdulkâdir. Beyrut: Dâru'l-Garbî'l-İslâmî, 1406/1986.
- Dârimî, Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *Müsned*. thk. Hüseyin Süleym Esed. Memleketü Arabiyyetü Suudiyye: Dâru'l-Muğni, 1412.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Beyrût: Mektebetü Asriyye, ts.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh. *Ma'rifetü sahabe*. thk. 'Âdil b. Yusûf. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1419/1998.
- Ezrakî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh. *Ahbâru Mekke vemâ câe fihâ mine'l-â'sar*. thk. Rüşdî Sâlih. Beyrut: Dâru'l-Endülüs, ts.
- Fâkihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk. *Ahbâru Mekke*. thk. Abdülmelik Abdullah. Beyrut: Dâru Hıdır, 1414.
- Halife b. Hayyât. *Tabakâtü Halife b. Hayyât*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1414/1993.
- Halife b. Hayyât. *Tarihü Halife b. Hayyât*. thk. Ekrem Ziya el-Ömerî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2. Baskı, 1397.
- İbn Abdilberr, Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *ed-Dürer fî ihtisâri siyer ve'l-meğazî*. thk. Şevki Dayf, Kahire: Dâru'l-Meârif, 2. Baskı, 1403.
- İbn Abdilberr, Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992.
- İbn Abdilhakem, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh. *Fütûhu Mısr ve'l-Mağrib*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfetü'd-Dîniyye, 1415.
- İbn Asâkir, Alî b. el-Hasen ed-Dimaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu Dimaşk*. thk. Amr b. Karâme. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415.

- İbn Ebî Hayseme, Ahmed. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Sâlih b. Fethi Hilâl. Kahire: Fevârikü'l-Hadîs, 1427/2006.
- İbn Habîb, Muhammed el-Bağdâdî. *el-Münemmak fî ahbârî Kureys*. thk. Hurşîd Ahmed Fâruk, Beyrut: 'Alimü'l-Kütüb, 1405/1985.
- İbn Habîb, Muhammed el-Bağdâdî. *Muhabber*, Beyrut: Dâru'l-'Afâk, ts.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali. *Tehzîbü't-tehzîb*. thk. İbrahim Zeybek & Adil Mürşid. Beyrut: Müessesetü Risale, ts.
- İbn Hazm, Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endülüsi. *Cemheretü ensâbi'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403.
- İbn Hazm, Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endülüsi. *Cevâmü's-sîre*. thk. İhsan Abbas. Mısır: Bâru'l-Me'ârif, 1900.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *es-Sikât*. thk. Muhammed b. Muîdhan. Beyrut: Dâiretü'l-Me'arifi'l-Osmânî, 1393/1973.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ*. Beyrut: Mektebetü'Sekâfiyye, 3. Baskı, 1417.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr*. thk. Merzuk Ali İbrahim. İskenderiyye: Dâru'l-Vefâ, 1411/1991.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. çev. Hasan Ege. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İbn İshâk, Muhammed. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ el-Hafız. *el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslâm Tarihi)*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî. *el-Me'ârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kahire: Dâru'l-Meârif, 4. Baskı, ts.
- İbn Mâkûlâ, Ali b. Hibetullah b. Ca'fer. *el-İkmâl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. çev. Musa Kazım Yılmaz vd.. İstanbul: Siyer Yayınları, 2. Baskı, 2015.
- İbn Seyyidinnâs. *Uyûnu'l-eser fi fünûni'l-mağâzî ve's-şemâili ve's-siyer*. thk. İbrahim Muhammed Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1414/1993.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî. *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fî't-Târih (İslâm Tarihi)*. çev. Ahmet Ağrakça vd.. İstanbul: Bahar Yayınları, 1989.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sâhâbe*. thk. Muhammed Abdülmenâm el-Berî- Abdulfettah Ebû Senne. Beyrut: Darû'l-İlmiyye, ts.

Kılıç, Ünal. *İslâmın Zor Yılları ve İlk Boykot*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016.

Makrîzî, Ebû Muhammed Ahmed b. Alî. *el-Hıtaṭü'l-makrîziyye*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418.

Makrîzî, Ebû Muhammed Ahmed b. Alî. *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-Resûl*. thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/1999.

Mizzî, Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf. *Tehzîbü'l-kemal fî esmai'r-ricâl*. thk. Beşşar Avvar Maruf. Beyrut: Müessesetü Risale, 1992.

Müslim, Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Beyrût: Dâru İhyaü Turâs, ts.

Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr. *el-Ensâb*. thk. Abdurrahman b. Yahya. Haydarâbad: Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmânî, 1382.

Süheyli, Abdurrahmân b. Abdillâh. *Ravdû'l-unûf fî tefsîri's-sîreti'n-nebevi lî ibn Hişâm*. thk. Ömer Abüsselam. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İhyaü't-Turasi'l-Arabi, 1421/2001.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *el-Müntehab min zeyli'l-müzeyyel*. Beyrut: Müesseetü'l-A'lemî, ts.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhü't-Taberî*. Beyrut: Dâru't-Turâs, 2. Baskı, 1387.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Beşşar Avvâd. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâm, 1998.

Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Kitabü'l-Meğâzi*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 3. Baskı, 1404/1984.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhiri'l-âlam*. thk. Beşşar Avvar Mağruf. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İlmiyye, 2003.

Ziriklî, Hayreddin Muhammed. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru İlmi'l-Melâyin, 2002.

Zübeyr b. Bekkâr, el-Kureyşî ez-Zübeyrî. *Cemheretü nesebi Kureyş ve aḥbâruhâ*. thk. Mahmud Muhammed Şakir. Kahire: Matbaatü Medenî, 1381.

Zübeyrî, Mus'ab b. Abdullah. *Kitâbü Nesebi Kureyş*. thk. E. Lévi-Provençal. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 3. Baskı, 1953.